

3.10 Kulturmiljö

Översiktlig beskrivning av området

Landskap

Ostlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån där det sträcker sig en lång zon av sprickdalar. Från platåns sjöar letar sig vattendrag ned i sprickzonernas bördiga dalgångar för att sedan rinna ut i ett antal havsfjärdar. Kulturlandskapet präglas ännu i dag av den förhistoriska period då flera vikar av Östersjön, kantade av höjdryggar, sträckte sig långt in i landskapet. Vikarna har genom landhöjning, brytning av mark och utdikning successivt förvandlats till bördiga och uppodlade dalgångar.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

Längre in i landskapet finns rester av havsvikarna i form av sjöar som har sitt utflöde till havet via vattendrag. Även vid kusten finns rester av havsvikarna, detta i form av en serie fjärdar. I dalgångens botten rinner den å eller bäck vars sank aängar och bördiga jord hör till det kulturlandskap man ser idag. Längs dalgången sträcker sig höjdryggar med ängs- och hagmark samt skog. Det sörmländska landskapet är dels ett sprickdalslandskap, dels ett mosaiklandskap. Sprickdalarna är uppbrutna i ett variationsrikt landskap där åkerholmar, kullar av morän eller berg i dagen ligger i dalgången. I många fall skjuter en landform ut ur höjdryggen och in i dalgången. Även den med jordbruket förknippade boskapsskötseln är en viktig del av kulturlandskapet där ängs- och hagmarker hävdats genom bete på kullar och bergssidor där odling inte varit ett alternativ.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

Fornlämningar och bebyggelse

De äldsta fynden av mänsklig aktivitet inom utredningskorridoren är omkring 8000 år gamla. Sannolikt var det tillfälliga jakt- eller fiskestationer intill stränderna i ett dåtida skärgårdslandskap vid kustlinjen. Under yngsta stenålder och bronsålder blev invånarna mer bofasta och det fanns gynnsamma lägen intill havsvikarnas vatten, vikar som idag är odlingsbygd. På sluttningar och höjder återfinns rester av boplatser, rösen och hållristningar från de bofastas livsföring. Med tiden blev havsvikarna torrlagda och ny mark för odling och bete blev tillgänglig för järnålderns människor. Deras boplatser ligger också i anslutning till åkermarker vid skogens randzon, med gravfält tätt intill. På medeltiden förlades bebyggelsen på förhöjda öar i odlingsmarken, platser som idag ofta fortfarande är bebyggda. Uppe på de skogklädda höjderna som då var utmark till de historiska gårdarna, finns spår av de senaste århundradenas aktiviteter. Här präglas fornlämningsbilden av torp, backstugor, sågindustrier, gruvor, kolmilor, stenbrott och fångstgropar vilket visar på hur viktig den till synes orörda skogen var för överlevnaden.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

Områdets bebyggelsestruktur består av flera sockencentra med kyrka, gårdar, säterier med herrgårds- och torpbebyggelse, bruksmiljöer, funktioner i anslutning till landsväg, stationssamhällen, industribebyggelse och villabebyggelse. Det kulturhistoriska värdet studeras i fördjupningsområden som valts ut dels på grund av högt kulturhistoriskt värde, dels på grund av stor påverkan från ostlänkens korridor. Områdena speglar huvudsakligen det agrara kulturlandskapets strukturer och bebyggelse – sockencentra, byar med gårdar samt säterier

med herrgårdsbebyggelse och torp. Kopplingen mellan historisk tid och förhistorien kan läsas genom hur arkeologiska lämningar ständigt är närvarande i kulturlandskapet. Den i många fall ålderdomliga vägstrukturen tilldrar sig särskilt intresse dels lokalt i socknarna, dels genom att riksvägen (Eriksgatan) genom Södermanland till viss del finns bevarad. Även vattnet utgör en viktig struktur i landskapet: till exempel åar som bevarats i sina ålderdomliga meandrar, bäckar som reglerats till effektiva diken eller sjöar och strandängar som dikats ut. Den del av kulturhistorien som bruken, industrierna, stationssamhällena och villaområdena representerar speglas däremot till liten del i de aktuella fördjupningsområdena.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

Det medeltida sockencentrat kring kyrkan är en bebyggelsestruktur som än i dag fungerar som en självklar referens i landskapet. Kyrkan byggdes i de flesta fall på en något högre belägen, strategiskt punkt i det öppna landskapet. Under 1600-, 1700- och 1800-talen tillkom gemensamma funktioner vilket gjorde kyrkbyn till ett sockencentra – kyrkstall, sockenmagasin, fattighus, skola m.fl. Lästringe och Tystberga kyrkbyar utgör viktiga delar i fördjupningsområdena *Gärdesta och Ingemundsta* och *Norra Tystberga*.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

Många gårdar har ägor, vägnät och lägen för torp-, gårds- och bybebyggelse med forntida hävd. En byggnadskategori som hör till den sörmländska kustbygden är båtsmanstorpen, Gillingestugan är ett sådant exempel i fördjupningsområdet *Svärtaåns dalgång med Säby, Gillinge*. Ytterligare en grupp gårdar är resultatet av 1800-talets laga skifte och utgör därmed en överlagrad, senare bebyggelsestruktur. I sex av de sju fördjupningsområden som här redovisas utgör de fysiska spår som dessa byar och gårdar efterlämnat - i form av landskapsstrukturer och bebyggelse - en mycket stor andel. Det kulturhistoriska värde som byar, gårdar och torp representerar går inte att överskatta.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

1600-talets omfattande säteribildning är ett resultat av adelns ökande inflytande politiskt och ekonomiskt. Det resulterade i herrgårdsbebyggelse med underlydande gårdar och torp. Herrgårdskulturen vidareutvecklades under 1700 och 1800-talet inte minst genom att nya ägargrupper förutom adeln tillkom. Denna utveckling tog sig fysiskt uttryck ill exempel genom trädgårdsanläggningar, alléer, utdikningsprojekt och ett mekaniserat, rationaliserat jordbruk. Dessutom adderades ett nytt mer storskaligt skikt av lantarbetarbostäder och ekonomibyggnader. Gärdesta, Säby, Hovra och Bönsta är herrgårdsmiljöer som återfinns i fördjupningsområdena *Gärdesta och Ingemundsta*, *Svärtaåns dalgång med Säby, Gillinge*, *Hovra och Bullersta* samt *Nyköpingsåns dalgång*.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

Bruken har rötter i medeltiden och expanderade kraftigt under 1600-talet kring utvinning av järnmalm, järnframställning och tillverkning av kanoner. Bruken levde kvar under de följande århundrandena med ny verksamhet anpassad till sin samtid. En bruksmiljö hade ett stort omland bestående av alla landskapstyper och bebyggelsestrukturen följde produktionen. Hyttan låg vid vattendraget som nyttjades som kraftkälla och masugnen låg i skogen vid en sjö med tillgång till vatten och kol som framställdes i milor. Förutom funktionsbyggnader genererade bruket bostadsbebyggelse för olika sociala skikt – torp för dagsverksbönder,

smedsbostäder organiserade kring bruksgator och den representativa fogdebostaden samt bruksherrgården med allé och parkanläggning. I fördjupningsområdet *Eriksgatan* finns bostadsbebyggelse som hörde till Stavsjö bruk och i *Svärta* gruvområde som hörde till Svärta bruk.

Etableringen av järnvägen genererade en helt ny bebyggelsestruktur - stationssamhället. I många fall förflyttades bygdens tyngdpunkt från sockencentrat till stationssamhället vilket byggdes upp kring järnvägsstationen. I stationssamhället etablerades centrumbebyggelse, bostadsbebyggelse och industri. Fördjupningsområdet *Norra Tystberga* tangerar Tystberga stationssamhälle och stambanan tangerar området *Svärtaåns dalgång med Säby, Gillinge*.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

1800 och 1900-talets industribebyggelse anlades som en expansion av befintliga bruk, i Nyköping eller i anslutning till stationssamhällena med enkel tillgång till järnvägens transportnätverk. Denna företeelse förekommer inte i något av de studerade fördjupningsområdena.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

Kommunikationer

Redan i dag präglas utredningsområdet av infrastruktur från flera tidsperioder: den medeltida Eriksgatan, stambanan, Riksväg 1 (Riksettan) och väg E4. Ostlänkens föreslagna linjedragning sammanfaller grovt sett med de äldre vägsträckningarna. Dessutom har flyg tillkommit som trafikslag genom att flygvapnets före detta flygplats Skavsta byggts om för civil flygtrafik. Därmed skulle Ostlänken ligga i ett stråk med historisk hävd avseende färd till lands på landsväg och järnväg. En stor skillnad blir dock att en terränganpassning, som till viss del varit möjlig att göra då stambanan och väg E4 drogs, svårare låter sig göras när Ostlänkens avsevärt mer styva spårlinje dras genom landskapet.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

- E4:an genomkorsar eller tangerar: *Gärdesta och Ingemundsta*, *Norra Tystberga*, *Svärtaåns dalgång*, *Hagnesta och Svansta* samt *Eriksgatan*
- Riksettan genomkorsar eller tangerar: *Gärdesta och Ingemundsta* och *Svärtaåns dalgång*
- Södra stambanan tangerar: *Norra Tystberga* och *Svärtaåns dalgång*

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

Hovra och Bullersta och *Nyköpingsåns dalgång* är de enda fördjupningsområden som inte påverkas av väg E4, Riksettan eller Stambanan. Däremot påverkas dessa områden av flygtrafiken vid Skavsta.

Östlänkens korridor för den spårlinje som planeras går i gränsområdet mellan Östersjökusten och den stora så kallade Sörmländska sjöplatån

Viktiga hänsynsområden - indelning och kulturhistorisk värdering

Som underlag till landskapsanalysen har dels fornlämningarna i hela korridoren tagits under övervägande, dels har sju särskilt viktiga kulturmiljöer valts ut för vilka fördjupade analyser gjorts.

Därför redovisas kulturmiljön längs korridoren enligt två olika principer.

- Kulturmiljöer från historisk tid till exempel kulturlandskap, bebyggelse och övriga strukturer
- Fornlämningar från stenålder – år 1850

Fornlämningarna i korridoren har värderats i någon av klasserna 3, 2 eller 1. Endast fornlämningar inom korridoren har klassats utom vid Utterö och Stora Berga där hänsyn även togs till den omgivande fornlämningsbilden. Sju kulturmiljöer av särskilt intresse har valts ut som fördjupningsområden. Dessa områden omfattar ett större landskapssammanhang och sträcker sig därmed långt utanför korridoren men genomkorsas av den. På kartbilderna över fördjupningsområdena redovisas kulturmiljöerna med relativt hög detaljeringsgrad med klasserna 3, 2 och 1. Urvalet är gjort dels utifrån att respektive fördjupningsområde har ett högt kulturhistoriskt värde, dels utifrån att korridorens läge direkt påverkar området. Flera kulturhistoriskt intressanta områden har inte ägnats en fördjupning eftersom ostlänkens påverkan endast kommer att vara begränsad då korridoren är perifer i förhållande till områdets kärna eller att det kulturhistoriska värdet är något lägre. Bedömningsgrunderna beskrivs i stycke ”Bedömningsgrunder” på sida 122.

För varje delområde beskrivs det kulturhistoriska värdet dels utifrån områdets helhetsmiljö, dels utifrån de komponenter eller objekt som miljön består av. De förra benämns miljö och de senare benämns objekt. En miljö kan till exempel vara ett odlingslandskap i en dalgång kantad av skogsklädda höjder. Objektet i en sådan miljö kan vara hagmark, skogsbryn, bebyggelse, vägar, fornlämningar, vattendrag etcetra.

Lästringebygden

De äldsta spåren av mänsklig aktivitet är omkring 8000 år gamla och finns i Silleskog samt i skogen mellan Lästringe och Tystberga. Sannolikt

var det tillfälliga jakt- eller fiskestationer intill stränderna i ett dåtida skärgårdslandskap. Under bronsålder var nästan hela odlingsmarken runt Gärdesta täckt av vatten vilket Fårsjön är en liten rest av. Höjderna längs den dåtida sjöns stränder kantas av lämningar från brons- och järnålder som är vända mot den öppna dalgången. De yngre järnålders- och medeltida boplatslägena ligger i anslutning till åkermarken, längre ner i landskapet och på impediment i odlingsmarken.

1. Fördjupning: Gärdesta och Ingemundsta – fornlämningsmiljö, herrgårdsslandskap

Fördjupningsområdet benämns efter herrgården Gärdesta och gården Ingemundsta i Lästringe socken. Området är sidoordnat i en av de sprickdaldalar som sträcker sig från sjön Svarvaren till Runnviken. Helhetsmiljö: Klass 3

Dokumentvärde: Av omgivande skogsklädda höjder sammanhållet och komplett herrgårdsslandskap med tydliga och välbevarade komponenter som speglar miljöns sociala och funktionella samband med herrgård mitt i jordbruksmark, ängsmark, hagmark, utmark samt torp och arrendegårdar. Lästringe kyrka och kyrkby (nr.1, Karta 127) åt norr har högt byggnadshistoriskt värde och kontinuitetsvärde som kännemärke för bygden. Herrgården Gärdestas bebyggelse (nr.2, Karta 127) har mycket högt arkitektoniskt värde. Övriga gårdar och torp – Ingemundsta (nr.3, Karta 127), Grömsta (nr.4, Karta 127), Laggartorp (nr.5, Karta 127) m.fl. - har bebyggelselägen med lång platskontinuitet och knyts samman av ett delvis ålderdomligt vägnät (nr.6, Karta 127). Mitt i landskapet finns den till stor del utdikade Fårsjön (nr.7, Karta 127). Hävdad ängs- och hagmark

förekommer ofta i brynzonen och på åkerholmar (nr.8, Karta 127). Sammantaget speglar detta ett högt samhällshistoriskt värde.

Upplevelsevärde: Flera av herrgårdsmiljöns bestandsdelar uppvisar en autentisk prägel med stort kulturhistoriskt värde, såväl miljöskapande som identitetsskapande. Starkt kontinuitetsvärde genom jordbruksdrift, boende samt verksamhet i skola och kyrka.

Fornlämningar inom korridor: Fornlämningar/övriga kulturhistoriska lämningar av klass 3 är en bevarad del av den gamla landsvägen, Eriksgatan, som korsar norra delen av området i Silleskog (nr. F1, Karta 127), den åldriga och välbevarade vägbanken i Laggartorp (nr.F5, Karta 127) samt den välbevarade torpmiljön Janslund (nr.F6, Karta 127) som låg under Gärdesta.

Vid Skogsbo (nr.F2, Karta 127) och Skannaldalen (nr.F4, Karta 127) finns områden med låga stensättningar, klass 2. I skogsmiljöerna finns även stenålderslämningar och lämningar av yngre industriaktiviteter som sågverk, tjärddal, kolningsanläggningar, dämme (nr.F3, Karta 127). Klass 1.

Tystbergabygden

Det område som idag utgörs av ett kuperat skogsområde stack upp som öar i ett skärgårdslandskap under mellanstenåldern (mesolitikum). Fynd av slagen kvarts söder om korridoren visar att det här området då var befolkat. I södra Tystberga finns isälvsavlagringar som erbjöd attraktiva boplatslägena under stenåldern. Här har omkring 4000-6000 år gamla gropkeramiska boplatser påträffats som legat intill en forntida havsvik. Lämningar efter brons- och järnålderns gravar ligger på höjderna intill

odlingsmarkerna. De medeltida bytomterna är i stor utsträckning fortfarande bebyggda och ligger på förhöjda öar i odlingsmarken.

2. Fördjupning: Norra Tystberga – fornlämningsmiljö, agrart kulturlandskap
Fördjupningsområdet benämns efter norra delen av Tystberga socken. Området präglas av det för Södermanland karaktäristiska mosaiklandskapet det vill säga ett sprickdalslandskap som bryts upp av skogsklädda bergsryggar, kullar med hagmark och åkerholmar. Helhetsmiljö: Klass 3

Dokumentvärde: Mosaiklandskapet ger ett småskaligt jordbrukslandskap (nr.9, Karta 127). Byarna och gårdarna som förbinds av ett delvis ålderdomligt vägnät (nr.10, Karta 127) är väl spridda. Med den centralt belägna kyrkan (nr.11, Karta 127) och de många fornlämningarna (nr.12, Karta 127 & Karta 128) upplevs Norra Tystberga som ett ålderdomligt stycke landsbygd. Till den ålderdomliga karaktären bidrar även byarna Rogsta (nr.13, Karta 127) och Nälberga (nr.14, Karta 127) vars bebyggelsestruktur inte splittrats som en följd av 1800-talets laga skifte. Sammantaget representerar denna kulturmiljö ett stort kulturhistoriskt värde – samhällshistoriskt värde, byggnadshistoriskt värde och autenticitetsvärde

Upplevelsevärde: Detta jordbrukslandskap har många äldre drag som bidrar till ett kontinuitetsvärde med stort tidsdjup och ett avsevärt miljöskapande värde. Ängs- och hagmark på kullar och i brynsoner har ett högt miljöskapande värde (nr.15, Karta 127 & Karta 128). Tystbergabygden har även ett pedagogiskt värde genom att det jordbrukslandskap som dess bebyggelse speglar bestod av flera små byar, ensamgårdar och torp (nr.16, Karta 127 & Karta 128) det vill säga inte det gängse Södermanländska herrgårdslandskapet.

Fornlämningar inom korridor: De högst värderade fornlämningarna finns där korridoren passerar Utterö, som är en mycket välbevarad och vårdad fornlämningsmiljö med bytomt, gravfält och hålväg (nr.F9, Karta 127). Miljön ligger mitt emellan byarna gamla och nya Utterö som existerade parallellt från 1600-talet och framåt. Högt klassade är även fornlämningsmiljöerna vid Rogsta by (nr.F13 och nr.14, Karta 127) och vid Rogsta grustäkt (nr.F15, Karta 128). Vid Tullen ligger socknens största gravfält sett till antalet gravar (nr.F11, Karta 127). Klass 3.

Fornlämningar av klass 2 ligger vid Jagbacken intill Utterö med ett krönröse samt enstaka stensättningar i sluttningen nedanför (nr.F7, Karta 127). I samma område finns även två torplämningar, Långbrostugan och Stensborg (nr.F8, Karta 127). Vid Harstahopen (nr.F12, Karta 127) och på en höjd nordöst om Tullen finns mindre fornlämningsmiljöer med små, igenvuxna och ibland otydliga enstaka stensättningar och gravfält (nr. F10, Karta 127). Här finns även en stor och välbevarad fångstgrop. Söder om Rogsta vid Blindkällan och Rosenlund ligger en stenåldersboplat (nr. F16, Karta 128) och en äldre järnåldersmiljö med gravfält och enstaka stensättningar (nr.F17, Karta 128).

Svärtadalen

Centralt i Svärtadalen rinner Svärtaån i nordsydlig riktning. Ån var ända fram till medeltiden en havsvik som sträckte sig fram till Svärta kyrka. Dalen som omgärdar Svärtaån utgörs av odlingsbygd med förhistoriska och medeltida bytomtslugen på höjderna intill. I norra delen av Svärtadalen ligger Svärta skog, en kuperad skogsmark som var ett mycket viktigt resursområde för Svärta bruk vars hyttor och masugnar tidigare låg vid

Masugnsjön. Flera gruvområden finns inom Svärtadalens skogsområdena varav några har varit i bruk från medeltid eller ännu längre tillbaka.

3. Fördjupning: Svärtaåns dalgång med Säby och Gillinge – fornlämningsmiljö, agrart kulturlandskap i dalgång och mosaiklandskap
Fördjupningsområdet omfattar ett avsnitt av Svärtaåns nordsydligt orienterade dalgång där en korsande dalgång, uppbruten av mosaiklandskap, möter från öster. Helhetsmiljö: Klass 3

Dokumentvärde: Svärtaåns (nr.16, Karta 127 & Karta 128) dalgång (nr.17, Karta 128) med ån i lågpunkten tecknar ett väldefinierat landskapsrum kantat av skogsklädda bergsryggar med ängs- och hagmark i brynzonen med tillägg av i sen tid planterad skog. I söder och åt öster är bland annat gårdarna Säby (nr.18, Karta 128) och Gillinge (nr.19, Karta 128) med ålderdomlig bebyggelsestruktur, belägna på var sin höjd och omgivna av hagmark. Gillingestugan var ett båtsmanstorp av vilket idag bara lämningar återstår (nr.20, Karta 128). Vägstrukturen längs dalgång och mellan gårdar är ålderdomlig (nr.21, Karta 128). Denna kulturmiljö representerar ett stort kulturhistoriskt värde – samhällshistoriskt, byggnadshistoriskt och med avseende på autenticitet.

Upplevelsevärde: Detta jordbrukslandskap har stort kulturhistoriskt värde genom sin tydlighet – den uppodlade dalgången som möter det i hundratals år bebyggda och bebodda mosaiklandskapet. Landskapets kulturhistoriska strukturer med landsvägen i dalgångens skogsbryn och bebyggelsen på höjderna representerar ett avsevärt miljöskapande värde.

Fornlämningar inom korridor: Vid Gillinge finns två mycket välbevarade torplämningar (nr.F20, Karta 128), bland annat Gillingestugan. Klass 3. Fornlämningar av klass 2 är följande miljöer: Gruvorna vid Svärta station (nr.F18, Karta 128) som brukades från mitten av 1600-talet men troligen ännu tidigare. Längs vägen till torpet Håkansbol passeras en bronsåldersmiljö som består av krönröse, skärvtenshögar, stensättningar och skålgropar samt ett skadat äldre järnåldersgravfält (nr. F19, Karta 128). Vid Gillinge gruvor (nr.F21, Karta 128) bröts järnmalm fram till början av 1900-talet. Bakom skogens ridå döljer sig en igenvuxen men fortfarande avläsbar industrimiljö med varphögar, vägar, husgrunder och gruvhål. Vid Sjösa finns lämningar efter den medeltida gården Fjunsta (nr.F23, Karta 129) och Karsbols gård från mitten av 1500-talet (nr.F25, Karta 129). I närheten ligger även Sjösa gruvor (nr.F24, Karta 129). Ett flertal nyupptäckta stenåldersboplatser samt två hägnader ligger på södra sidan om Svärtaån i skogsområdet vid Brobystugan (nr.F22, Karta 128).

Helgona

Sprickdalslandskapet i Helgona socken mellan Svärtadalen och Nyköpingsåns dalgång rymmer både odlingsbygd och skogsmark. På höjderna längs med dalgångarna eller på impediment i åkermarken ligger gravfält som kan vara knutna till ännu bebyggda gårdstomter. Byar som har bebyggelsenamn med ändelsen -sta, antyder att bebyggelsen har kontinuitet ned i järnålder. I de högre belägna partierna i skogsmarken påträffas bronsåldersboplatser vilka troligen låg i anslutning till tidigare våtmarker.

4. Fördjupning: Hagnesta och Svansta - fornlämningsmiljö, agrart kulturlandskap
Fördjupningsområdet benämns efter byarna Hagnesta och Svansta i

Helgona socken och är beläget i den sprickdal som är en förlängning av Sjösafjärden. Helhetsmiljö: Klass 3

Dokumentvärde: Området som är avgränsat av skogsklädda höjder med täta skogsbryn och väg E4 åt söder tecknar ett väldefinierat och öppet landskapsrum där bebyggelsen förlagts till höjder med hagmarker på sluttningarna (nr.1, Karta 127). Tre av dessa är höjder är omgivna av åker – Garskog (nr.22, Karta 129), Lilla Hagnesta (nr.23, Karta 129) och Svansta (nr.24, Karta 129). Bebyggelsen är till sin struktur ålderdomlig med platskontinuitet tillbaks till järnålder, dessutom finns enskilda byggnader av hög ålder – norrgården på Svansta (nr.25, Karta 129) och norrgården i Hagnesta (nr.26, Karta 129) är knuttimrade. Torpet Vänersborg som låg under gården Garskog är en välbevarad torpmiljö (nr.27, Karta 129). Denna kulturmiljö representerar ett stort kulturhistoriskt värde – samhällshistoriskt, byggnadshistoriskt och med avseende på autenticitet.

Upplevelsevärde: Det ligger ett pedagogiskt värde i att allt från järnålder till senare tiders bebyggelse har avsatt fysiska spår. Det är dessutom kulturhistoriskt värdefullt att landskapsrummet (nr.28, Karta 129) är tydligt avgränsat och därmed historiskt läsbart. Trots närheten till Nyköping och trots smärre förändringar är miljön påfallande opåverkad av yttre faktorer eller tillägg varför den upplevs som autentisk. Det väldefinierade landskapsrummet representerar ett avsevärt miljöskapande värde.

Fornlämningar inom korridor: Fornlämningsmiljöerna inom korridoren har klassats som Klass 2-objekt. Dessa utgörs av gravfält och bytomt i Garskog (nr.F27, Karta 129), enstaka stensättningar (nr.F28, Karta 129) och fornlämningsmiljöer i Garphagen (nr.F29, Karta 129), samt en torpmiljö efter Bergastugan från 1800-talet (nr.F31, Karta 129) med hålvägar och enstaka stensättningar i närheten (nr.F30, Karta 129).

Hagnesta by har en ålderdomlig namnform i kombination med ett osäkert gravfält intill som gör att platsen är av arkeologiskt intresse (nr.F26, Karta 129). Klass 1.

5. Fördjupning: Hovra och Bullersta – fornlämningsmiljö, herrgårdslandskap
Fördjupningsområdet benämns efter herrgården Hovra och byn Bullersta i Helgona socken. Området är beläget i en av de sprickdaldalar som via Nyköpingsån och Stadsfjärden är förbunden med Östersjön. Helhetsmiljö: Klass 3

Dokumentvärde: Omgivande skogsklädda höjder med täta skogsbryn (nr.29, Karta 129) och Hovrasjön (nr.30, Karta 129) åt nordväst samverkar till att skapa ett öppet och väldefinierat landskapsrum (nr.31, Karta 129). Bebyggelsen har förlagts till höjder med hagmarker på sluttningarna förutom herrgården Hovra som ligger i sluttningen vid sjöns östra strand (nr.32, Karta 129). Hovra är ett sammanhållet herrgårdslandskap med komponenter, till exempel underlydande gårdar och torp samt vägnät, som speglar sociala och funktionella samband (nr.33, Karta 129). Miljön representerar därmed ett stort samhällshistoriskt värde.

Upplevelsevärde: Den välbevarad herrgårdsmiljö vid Hovrasjön präglar landskapsbilden och bidrar till det kulturhistoriska värdet autenticitet. Det tydliga landskapsrummet representerar ett stort miljöskapande värde. Fornlämningarna (nr.34, Karta 129) som till stor del ligger i hagmark är tydliga och av olika karaktär. Tillsammans bildar de en sammanhållen miljö som är lättillgänglig och har därför ett pedagogiskt värde.

Fornlämningar inom korridor: Miljön kring Bullersta är fornlämningsstätt med flera stora gravfält och ännu bebyggda förhistoriska bytomter vid Berga, Söra och Bullersta (nr.F32, Karta 129). Området är delvis vårdat och tillgängliggjort med vandringsled och skyltar och höga kulturhistoriska värden. Klass 3.

Nyköpingsåns dalgång

Området är av kulturmiljövården utpekat som riksintressant. Motiven för riksintresset vilar på det kulturhistoriska värde som dalgångsbygden representerar, med sitt utpräglade herrgårdslandskap i norr, storbondebygd i söder och fornlämningsmiljön i Släbro med unika hållristningar och gravfält. Nyköpingsån grundades upp redan under bronsålder cirka 1000 före år 0, men har sedan dess periodvis varit översvämmad.

6. Fördjupning: Nyköpingsåns dalgång – fornlämningsmiljö, agrart kultur-landskap i dalgång, herrgårdslandskap

Fördjupningsområdet benämns efter den mäktiga dalgång som sträcker sig i nordsydlig riktning längs Nyköpingsån. Det motsvarar södra delen av riksintresset. Området är beläget i en av de sprickdaldalar som via ån och Stadsfjärden är förbunden med Östersjön.

Helhetsmiljö: Klass 3. Ingår i riksintresseområde för kulturmiljövården - Nyköpingsåns dalgång [D 52]. (Bärbo och Helgona sn) 6523/1565

Dokumentvärde: Nyköpingsåns dalgång (nr.35, Karta 129) med ån (nr.36, Karta 129) i lågpunkten tecknar ett väldefinierat landskapsrum kantat av skogsklädda bergsryggar med ängs- och hagmark i brynzonen (nr.37, Karta 129). Längs dalgången finns de gårdar och torp som har upprätthållit jordbrukslandskapets olika delar – strandängar, ängar, hagmarker och åker. Några av dessa, t.ex. Tå (nr.38, Karta 129), Bönsta säteri (nr.39, Karta 129) och Öberga (nr.40, Karta 129), finns kvar medan andra står öde eller har rivits, t.ex. Stora Berga (nr.41, Karta 129), Skavsta (nr.42, Karta 129), Brunnsta (nr.43, Karta 129) och Broby (nr.44, Karta 129). I de skogsbryn som så väl definierar landskapsrummet löper den zon där flera generationer landsväg (nr.45, Karta 129) legat sedan förhistorisk tid. Brynzonen rymmer dessutom hagmarker, bevarade äldre dragningar av landsvägarna och flera väl synliga gravfält (nr.46, Karta 129). Denna kulturmiljö representerar ett stort kulturhistoriskt värde – samhällshistoriskt och byggnadshistoriskt.

Upplevelsevärde: Detta jordbrukslandskap har genom sin lätt gripbara tydlighet ett kulturhistoriskt värde som är pedagogiskt - den uppodlade dalgången som kantas av de i hundratals år bebyggda och bebodda höjdryggarna. Dessa landskapliga och kulturhistoriskt värdefulla strukturer representerar ett avsevärt miljöskapande värde.

Fornlämningar inom korridor: Söder om Bönsta by (nr.F33, Karta 129) finns två gravfält varav det ena ligger inom korridoren. Båda gravfälten är vårdade, skyltade, tillgängliggjorda och har höga kulturhistoriska värden. Det yngre av dem, som ligger inom korridoren, är ett höggravfält från yngre järnåldern. Det är delvis skadat av en grustäkt men har trots det högt upplevelsevärde. Bytomten, som fortfarande är bebyggd, bedöms ha kontinuitet ner i järnålder. Klass 3.

Väster om Nyköpingsån ligger Stora Berga med gravfält och ett par hålvägar. Korridoren berör inte några stora fornlämningsområden här men splittrar den sammanhållna miljön i två delar då bytomt och gravfält

hamnar på var sin sida om järnvägen. De direkt berörda fornlämningarna utgörs av enstaka stensättningar (nr.F34, Karta 129) och ett par övergivna vägar (nr.F35-36, Karta 129). Klass 2.

Malmarna

Landskapsbilden väster om Nyköpingsån präglas av sandrika, flacka malmar, Skavsta- och Stigtomtamalmen.

Skavstamalmen

Skavstamalmen sträcker sig från Nyköpingsåns dalgång i öster, passerar söder om Skavsta flygplats och över en dalgång. Skavsta flygplats ligger på utmarksjord som tidigare hörde till gårdarna Skavsta och Berga. Här fanns flera torp som hörde till byarna i de närbelägna dalgångarna. Mellan åren 1941 och 1980 låg flygflottiljen F11 här som genererat ett flertal militära lämningar - bunkrar, stridsvärn m.fl.

Stigtomtamalmen

Fornlämningar inom korridor: Grav- och boplatsoområde vid Gabrielstorp sydväst om Skavsta flygplats har höga kulturhistoriska värden (nr.F38, Karta 129). Här finns tre gravfält i kombination med en nypåträffad boplatz och det sentida torpet Nystugan. Klass 3.

Stigtomtamalmen

Fornlämningar av klass 2 utgörs av en hägnadsvall belägen på ett bergskrön med utblick över odlingslandskapet i närheten av gården Djälp (nr.F39, Karta 129), samt en lämning efter torpet Bergholm från tidigt 1800-ta (nr.F37, Karta 129). Klass 2.

Stigtomtamalmen

Stigtomtamalmen utgörs av ett flackt, sandigt åkerlandskap. Tidigare låg här en vidsträckt fornsjö, Fjällskärsjön, som successivt grundades upp och blev torrlagd under tidig medeltid. Längre västerut i den skogsklädda delen varierar höjden över havet mellan 30 och 45 meter vilket innebär att delar av området har varit fast mark från cirka 5000 f. år 0. Ett par stenåldersboplatser med neolitiska dateringar, det vill säga yngsta stenålder, har påträffats i området.

Fornlämningar inom korridor: Inom skogsområdet på Stigtomtamalmen har ett mycket stort antal skogsbrukslämningar registrerats, belägna mellan Listorp och Aspedal (nr.F40, Karta 130). Kolmilorna försåg troligen Tuna bergslag med kol, som var den närmast belägna bergslaget. Möjligen levererades kol även till bruken Ålberga och Näveksvarn. Inom Stigtomtamalmen finns flera sentida torp, kvarnar, vägar och stenmurar som är markerade på häradskartan. Torpen har varit i bruk under kort tid, sent 1800-tal- början av 1900-talet, exempelvis Nyadal vid Hälladal (nr.F42, Karta 130). Ett gravfältsområde med stensättningar från äldre järnålder vid Hasselbacken nära Noppkärr är skadat av skogsmaskiner (nr.F41, Karta 130). Området hysar även flera stenbrott och bebyggelselämningar efter det sentida torpet Erstorp samt lämningen efter torpet Källbro (nr.F42, Karta 130) norr om Rinkeby.

Kila och Stavsjö

Korridoren passerar genom utmarksområden norr om Kiladalens jordbrukslandskap genom Lunda och Kila socknar fram till den f.d. byn Herrbråten, idag Backgården, där dalgången fortsätter norrut. Under

mellanstenåldern (mesolitikum) bestod området av uppstickande öar i ett skärgårdslandskap vid den dåtida Östersjökusten. Kiladalen har länge varit ett viktigt kommunikationsstråk från det att dalen var en havsvik under bronsålder, till yngre järnålder, medeltid och senare då landsvägarna fick stor betydelse. Östra Kiladalen bebyggdes i hög grad under yngre järnålder, vilket flera gårdar med -sta-namn och intilliggande små gravfält i skogsmarken visar. Spår av en medeltida expansion kan avläsas i utkanten av järnåldersbygden där gårdar med -torp-namn är belägna. I de utmarker som korridoren berör finns i huvudsak yngre torpmiljöer och skogsbrukslämningar som kolmilor, tjärdalar och äldre vägar/stigar. Flera av de äldre vägarna har brutits av när väg E4 byggdes vilket har inneburit att flera av torpmiljöerna har försvunnit. Norr om Stavsjö och Stavsjön passerar korridoren Kolmårdsskogen. Skogen är traditionell utmarksjord som fungerat som produktionsområde till Stavsjö bruk. De arkeologiska inventeringarna har gett en mängd nya lämningar som kolmilor, kolarkojor, tjärdalar men även gränsmärken och övergivna sentida torp.

7. Fördjupning: Eriksgatan – ålderdomlig landsvägsmiljö

Fördjupningsområdet motsvarar den vägmiljö mellan Stavsjö och Kila som är den östra sträckningen av riksintresseområdet Gamla vägen Stavsjö – Krokek. Helhetsmiljö: Klass 3. Ingår i riksintresseområde för kulturmiljövården – Gamla vägen Stavsjö - Krokek [D 58] (Kila sn) 6511/1534

Dokumentvärde: Sträckning för medeltida huvudväg som binder samman Svealand med Götaland. Inom Ostlänken etapp Sillekrog-Stavsjö finns den del av Eriksgatan som leder från Stavsjö (nr.47,Karta 131) i väster via Vretaån (nr.48, Karta 131) till Vreta f.d. gästgiveri (nr.49, Karta 131) i öster. Längs den gamla vägen finns ett antal vāghistoriska beståndsdelar från olika tider - kallmurade vägbankar, milstolpar, räckesstolpar och hålvägar. Delar av vägen används och har därför förnyats kontinuerligt medan andra avsnitt är övergivna. Vägen representerar ett stort kulturhistoriskt värde – samhällshistoriskt och teknikhistoriskt värde.

Upplevelsevärde: Vissa vägavsnitt upplevs som autentiska där vägmiljön förmedlar upplevelsen av att färdas genom större skogsområden i äldre tid. Häri ligger ett stort miljöskapande värde. Bitvis är vägmiljöns kulturhistoriska värde kraftigt påverkat till exempel av väg E4 (nr.50, Karta 131) som korsar den på fyra platser. Det faktum att vägen i delar bevarats som fornlämning, i delar fortfarande brukas och att den brutits på grund av att nya vägsystem överlagrats bidrar till det höga kontinuitetsvärde som vägmiljön har. Vägsträckningen har ett betydande pedagogiskt värde i partier där den är kantad av bebyggelse, till exempel genom skogen vid Stavsjö bruk (nr.51, Karta 131) och höglänt i Kiladalens sluttning mot norr (nr.52, Karta 131), eller genom uppodlat kulturlandskap.

Fornlämningar inom korridor: Fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar av klass 3 utgörs av den medeltida vägsträckningen Eriksgatan (nr.F46, Karta 131) samt övergivna torpställen invid vägen exempelvis Lilla Källa (nr.F48, Karta 131) och Backa (nr.F47, Karta 131) från 1600- och 1700-talen. Miljöer i klass 2 är lämningar efter torpet Skräddarstugan norr om Gammelsta (nr.F44, Karta 130 & Karta 131) samt dammvallen och miljön kring Ålberga (nr.F45, Karta 131). Torpet Stridsholm vid Sörmlandsleden (nr.F49, Karta 131) och sågverket vid Lilla Hällen (nr.F43, Karta 130 & Karta 131) har klass 1. Ytterligare en torplämning nära Smedbygget har inte kunnat dateras närmare.

Bedömningsgrunder

Kulturmiljön är beskriven men ej bedömd för hela korridoren, utan bara i de sju utvalda värdeområden som är aktuella i spårlinje-processen (”Karta 121 Översiktskarta över fördjupningsområden” på sida 119). Arkeologi har bedömts och värderats för hela korridoren.

Kulturmiljövärde klass 3: Värdebärande karaktärsdrag och samband som berättar om historiska funktioner och processer. Miljöerna är välbevarade och ingår i ett tydligt, läsbart sammanhang. Klassen omfattar även miljöer där det övergripande sammanhanget har brutits, men där miljöerna för övrigt är representativa för en särskild tidsperiod eller ett särskilt skeende.

Kulturmiljövärde klass 2: Representativa miljöer som berättar om en viss funktion, skeende eller sammanhang. Denna typ av miljöer är återkommande men viktiga för landskapets historiska läsbarhet.

Kulturmiljövärde klass 1: Avgränsade miljöer av begränsat kulturhistoriskt värde t.ex. till följd av ändring eller där sammanhanget är otydligt eller har brutits. För dessa miljöer är graden av historisk läsbarhet begränsad.

Klassningarna för fornlämningar överensstämmer med de klassningskategorier som gäller för kulturmiljöer i stort, 1-3. I värderingsarbetet av fornlämningarna togs även hänsyn till aspekter som:

- Regionalt eller nationellt värde
- Avläsbarhet/pedagogiskt värde
- Tillgänglighet med skyltar, vandringsleder, samt skötsel m.m
- Vetenskapligt värde

Underlag för analysen

Internet

- Lantmäteriverket (LM): Historiska kartor (geometriska kartor från 1600-talet, skifteskartor från 17- och 1800-talen, häradsekonomiska kartan från 1897-1901, ekonomiska kartan från 1958)
- Länsstyrelsen Södermanlands län: Nyköpingsåns dalgång, motivering och uttryck för riksintresset samt kunskapsunderlag
- (<http://www.lansstyrelsen.se/Sodermanland/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/planfragor/riksintressen/kulturmiljo/nykoping/Pages/nykopingsans-dalgang.aspx>)
- Länsstyrelsen Södermanlands län: Gamla vägen Stavsjö - Krokek, motivering och uttryck för riksintresset samt kunskapsunderlag
- (<http://www.lansstyrelsen.se/sodermanland/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/planfragor/riksintressen/kulturmiljo/nykoping/Pages/gamla-vagen-stavsjo---krokek.aspx>)
- Riksantikvarieämbetet (RAÄ): Fornsök (FMIS, Riksantikvarieämbetets nationella fornminnesinformationssystem)
- Sveriges geologiska undersökningar (SGU): Jordartskartan och strandnivåkartan

Kartor

- Riksintressen Miljö, Banverket sept 2009

- Vald korridor, Banverket mars 2010

Litteratur

- Bygd och miljö, Del 2, En kulturhistorisk översikt av Nyköpings kommun. Stadsbyggnadskontoret, Nyköpings kommun.
- Nyköping 1988
- Cserhalmi, Niklas. Fårad mark: Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap. Sveriges hembygdsförbund. Stockholm 1998
- Hagerman, Maja. Försvunnen värld: om den största arkeologiska utgrävningen någonsin i Sverige. Norstedt. Stockholm 2011
- Kulturhistoriskt värdefulla miljöer i Södermanland.
- Sörmlandsbygden 1988:2
- Myrdal, Janken (m.fl.). Det svenska jordbrukets historia. Bd 2-4. Natur och kultur i samarbete med Nordiska museet. Stockholm 1990, 2000, 2001
- Werne, Finn. Böndernas bygge: Traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige. Wiken, Höganäs 1993

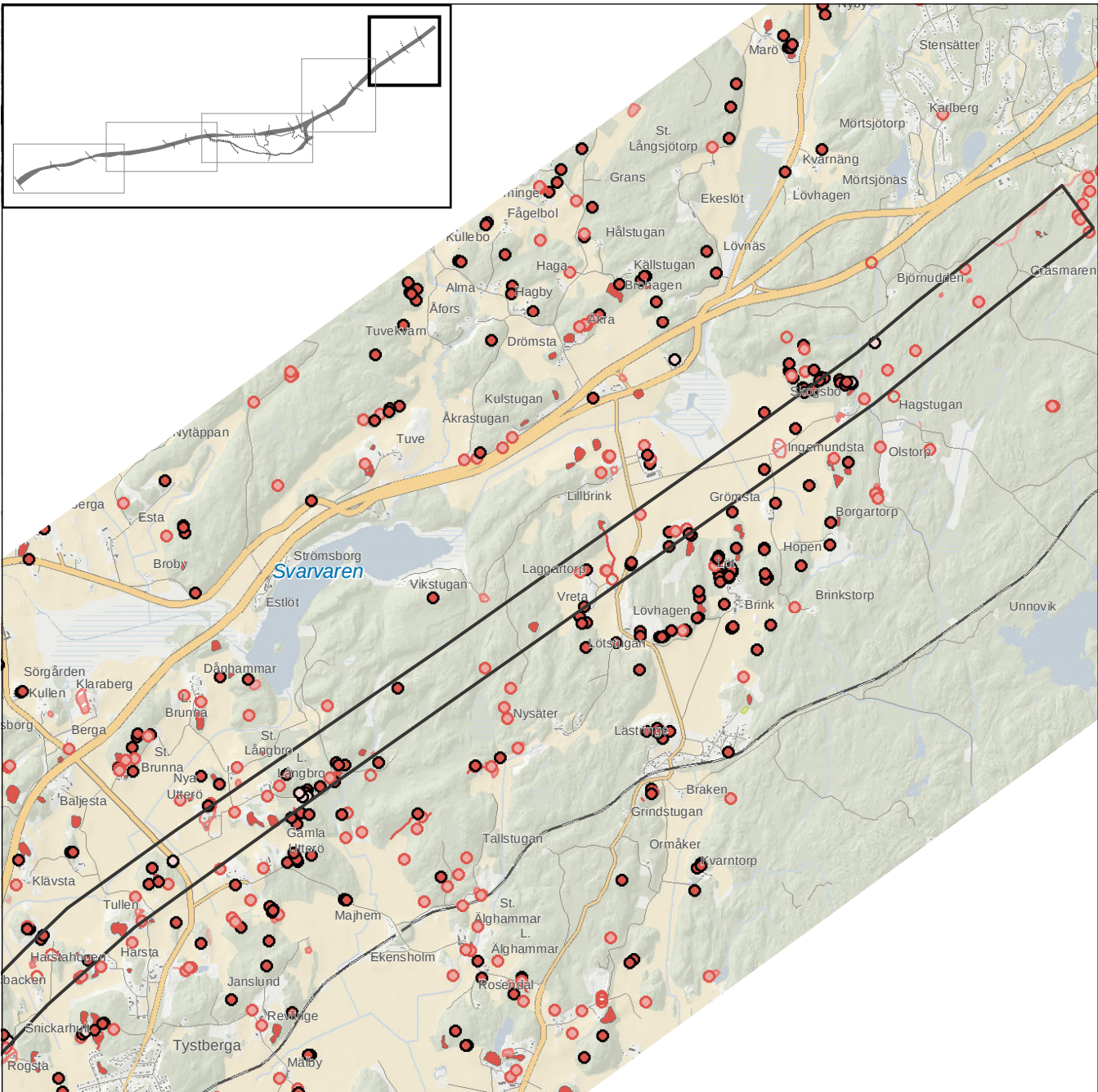
- *Opublicerat utredningsmaterial*
- Järnvägsutredning: Ostlänken, sträckan Järna – Norrköping (Loddby) En del av Götalandsbanan. Banverket mars 2010
- Järnvägsutredning: Ostlänken avsnitt Järna-Norrköping. Miljökonsekvensbeskrivning, Slutrapport september 2009. Banverket: Diarienr Fo8-10130/SA20, BSAB: 9610-01-040.

Värdebeskrivningar Kulturmiljö

- Bilaga 6 till Järnvägsutredning: Ostlänken avsnitt Järna-Norrköping. Miljökonsekvensbeskrivning – utställelsehandling december 2008. Banverket: Diarienr Fo8-10130/SA20, BSAB: 9610-01-040
- Länsstyrelsernas beslut om godkännande av miljökonsekvensbeskrivning. Bilaga 9 till Järnvägsutredning: Ostlänken avsnitt Järna-Norrköping. Miljökonsekvensbeskrivning – utställelsehandling december 2008. Banverket: Diarienr Fo8-10130/SA20, BSAB: 9610-01-042
- Järnvägsutredning: Ostlänken, Övergripande gestaltningsprogram. Bilaga 10 till gemensam del - Slutrapport september 2009. Banverket: Diarienr Fo8-10130/SA20, BSAB: 9610-01-040
- PM – Ostlänken kulturmiljö och landskap. Underlag till tillåtlighetsprövning, 2014-05-18. Trafikverket: Diarienr TRV2014/4761
- PM Ostlänken
- Kulturmiljö i planläggning och genomförande, 2015-02-11. Trafikverket
- Ostlänken järnvägsutredning – kulturmiljöanalys. Underlagsrapport för miljökonsekvensbeskrivning. Delsträckor: 1 Järna–Skavsta/ Nyköping och 2 Skavsta/Nyköping–Åby, 2006. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Landskapsbild och områdets historia

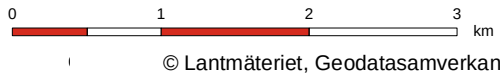
- Bilaga 1 till Ostlänken järnvägsutredning – kulturmiljöanalys. Underlagsrapport för miljökonsekvensbeskrivning. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar
- Ostlänken delen Långsjön-Sillekrog
- Trosa kommun, Södermanlands län. Fördjupad landskapsanalys 2015-10-30. Trafikverket: OLP4-04-025-0000-0002
- Ostlänken - delen Gerstaberg-Sillekrog
- Södertälje och Trosa kommuner, Stockholms respektive Södermanlands län. Kulturarvsanalys 2015-10-30. Trafikverket: OLP4-04-025-0000-0007

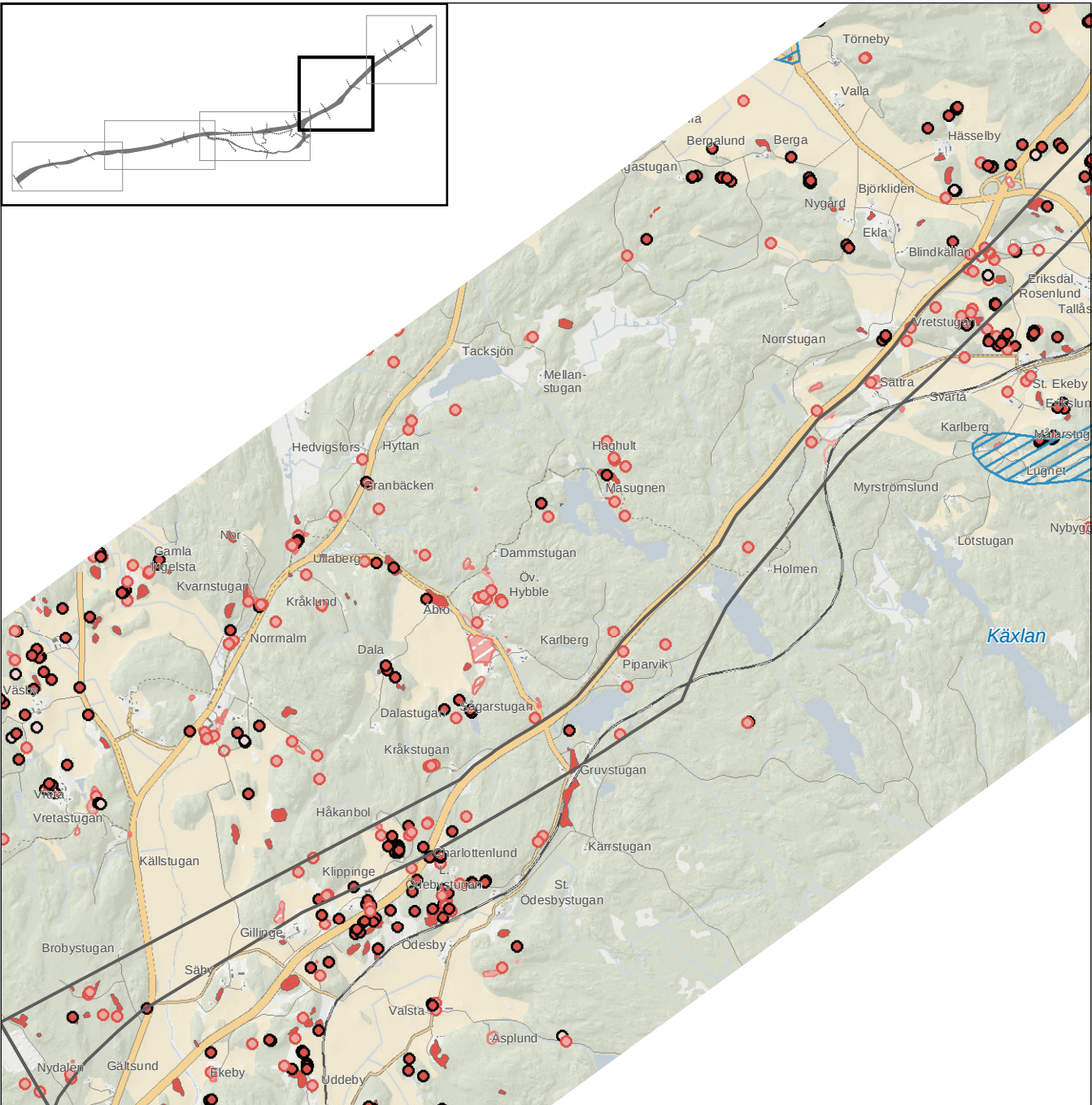
Förutsättningar kulturmiljö

- Riksställe för kulturmiljö
- Fornlämningsregistret**
- Fornlämning
- Övrig kulturhistorisk lämning
- Bevakningsobjekt
- Fornlämning

- Övrig kulturhistorisk lämning
- Bevakningsobjekt
- Uppgift om ev fornlämning
- Fornlämning
- Övrig kulturhistorisk lämning
- Bevakningsobjekt
- Byggnadsminne

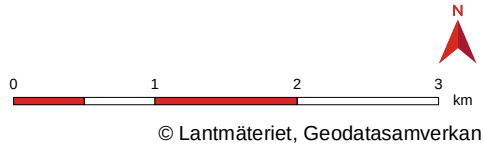
Karta 122 Förutsättningar kulturmiljö

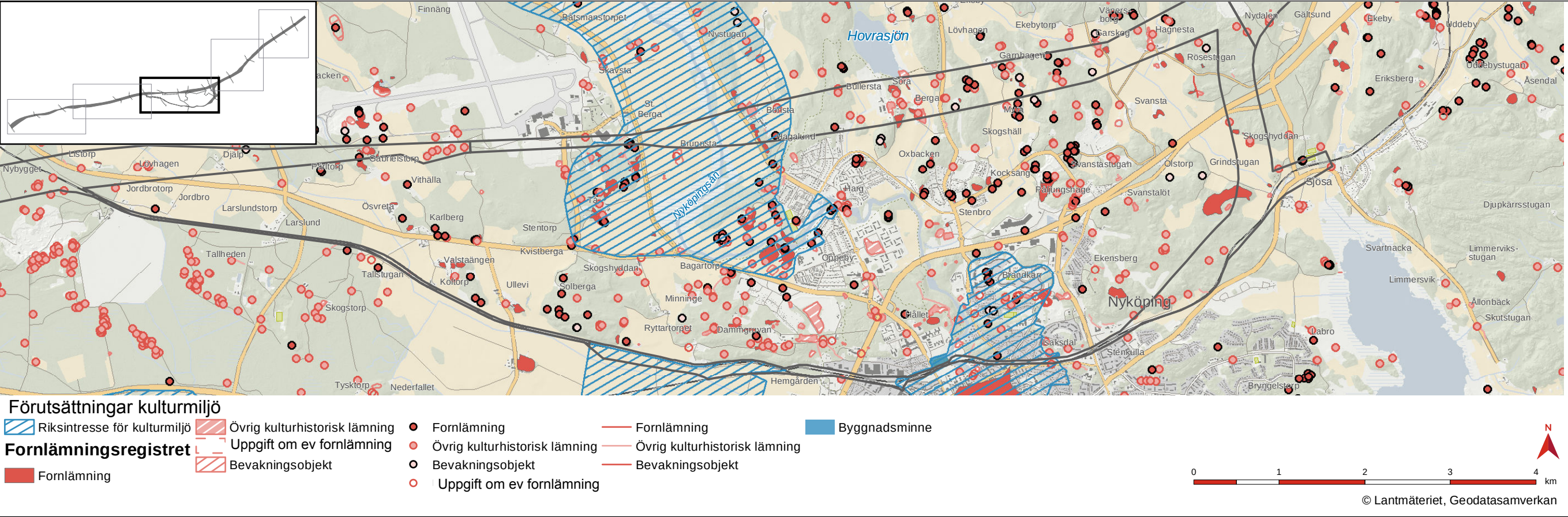
Förutsättningar kulturmiljö

- Riksställe för kulturmiljö
- Fornlämningsregistret**
- Fornlämning
- Övrig kulturhistorisk lämning
- Bevakningsobjekt
- Fornlämning

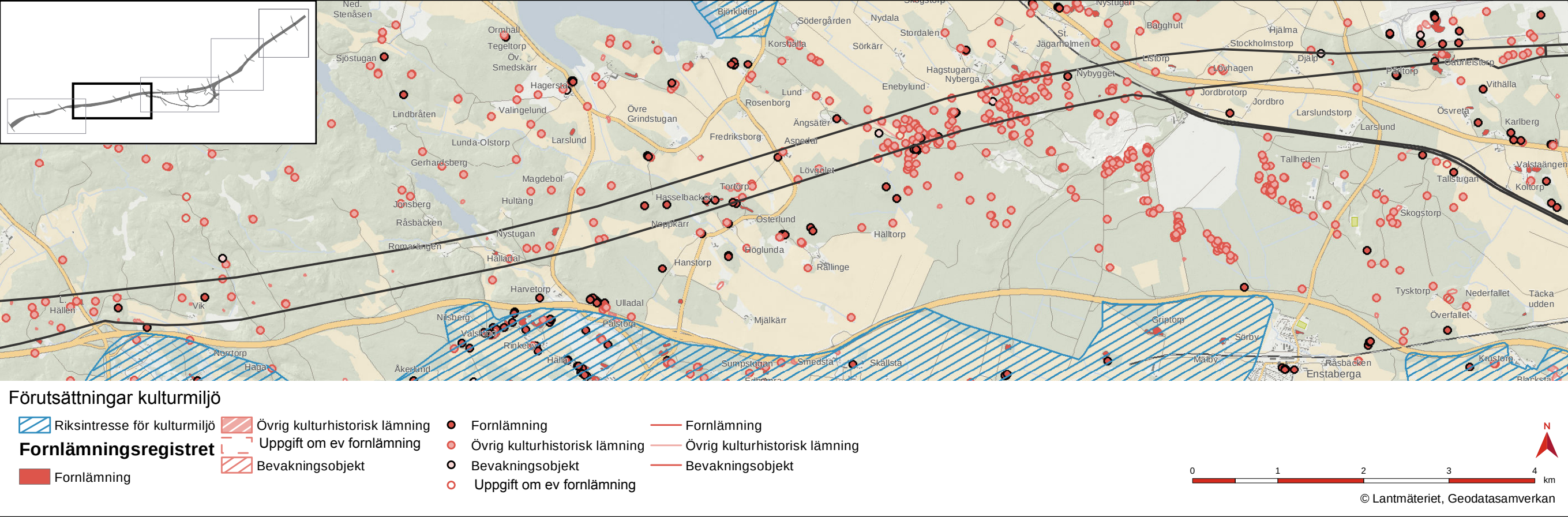
- Övrig kulturhistorisk lämning
- Bevakningsobjekt
- Uppgift om ev fornlämning
- Fornlämning
- Övrig kulturhistorisk lämning
- Bevakningsobjekt
- Byggnadsminne

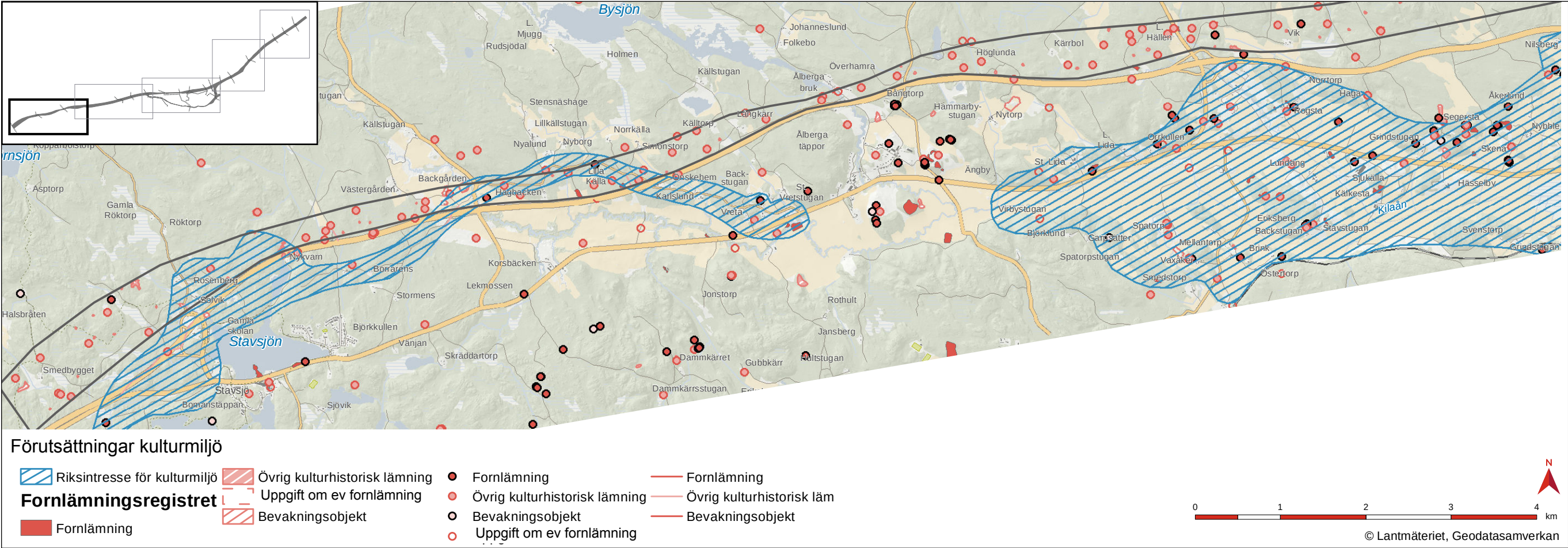
Karta 123 Förutsättningar kulturmiljö

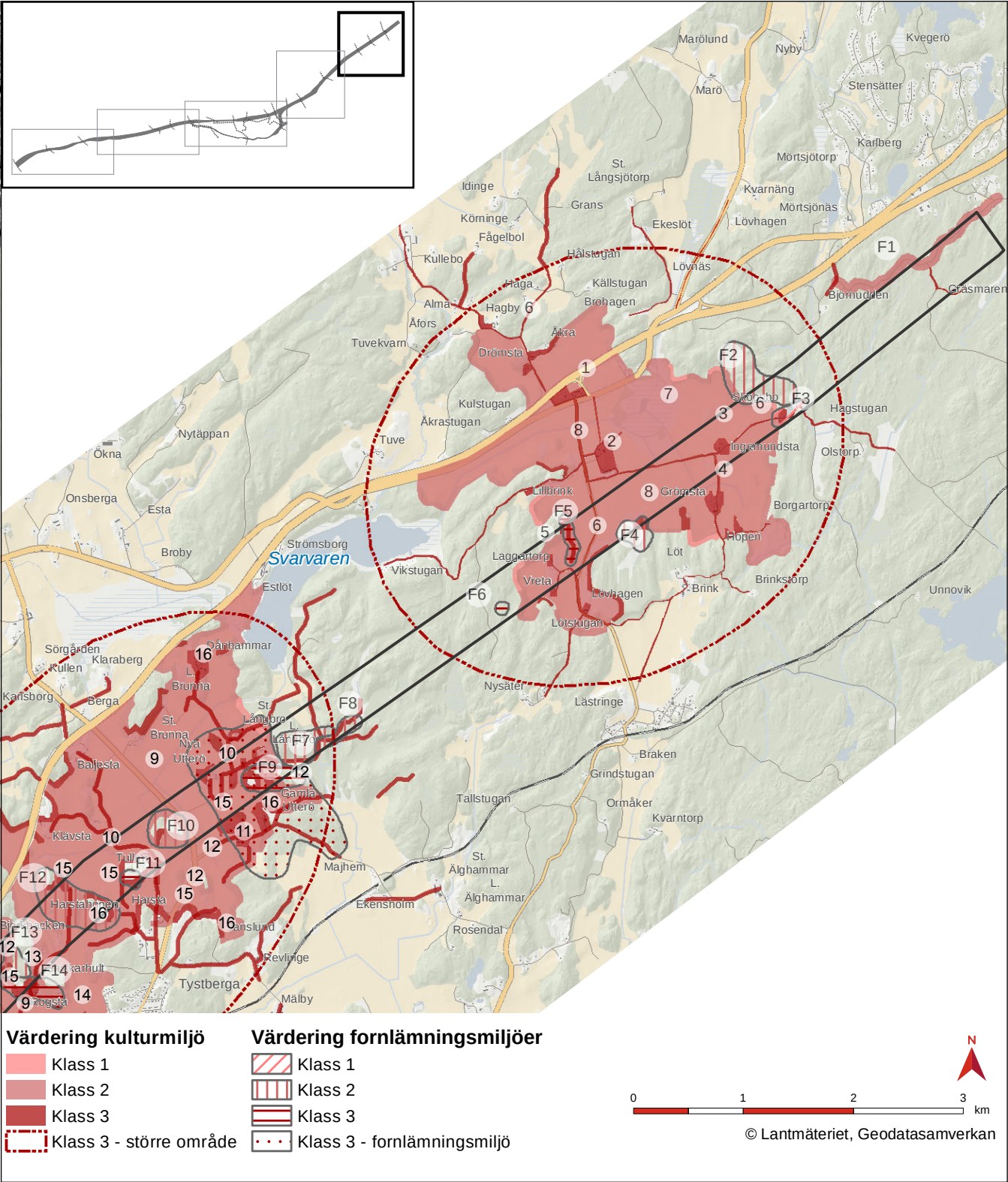
Karta 124 Förutsättningar kulturmiljö

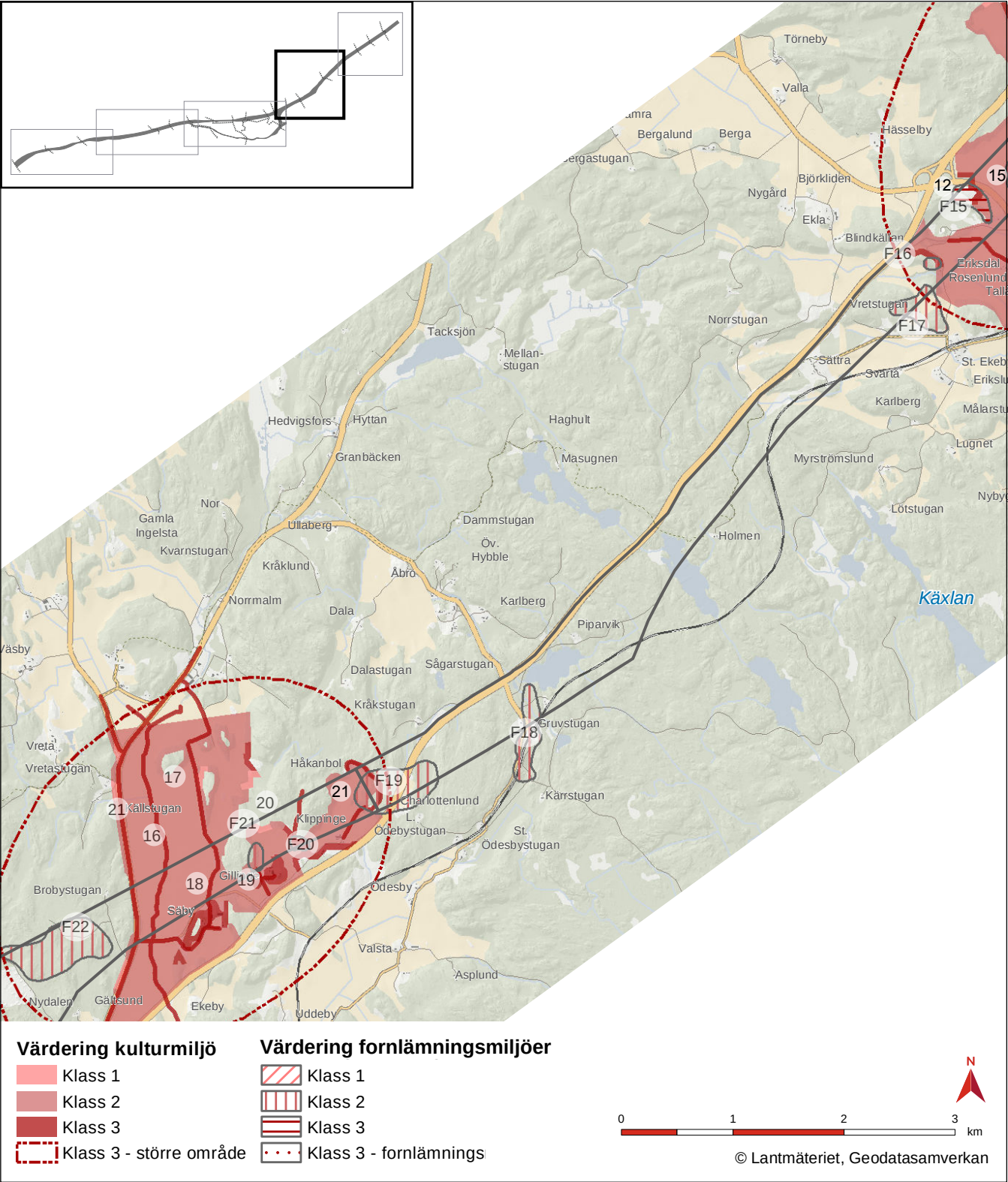
Karta 125 Förutsättningar kulturmiljö

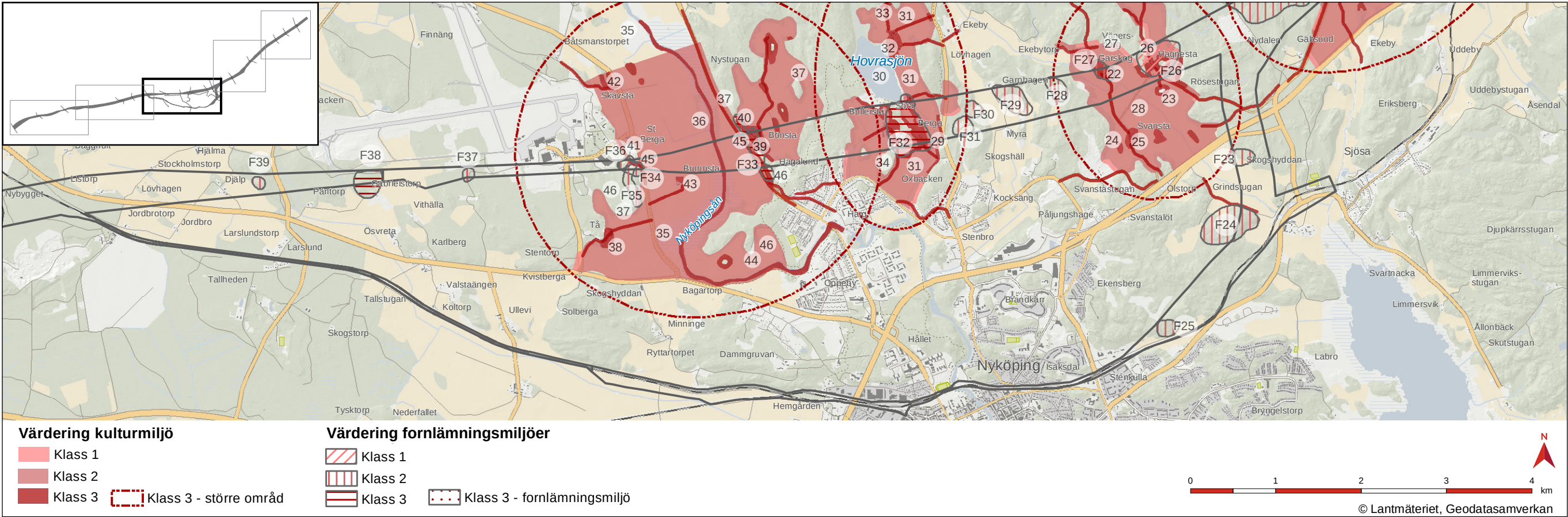
Karta 126 Förutsättningar kulturmiljö

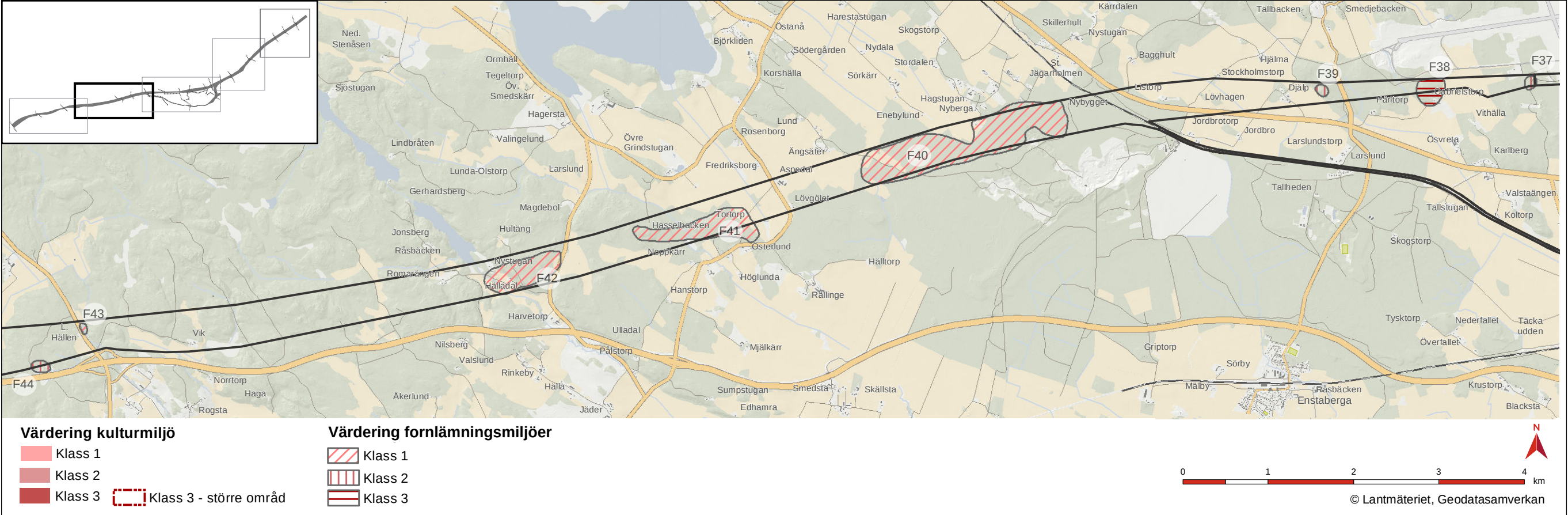
Karta 127 Värdering kulturmiljö och fornlämningsmiljöer

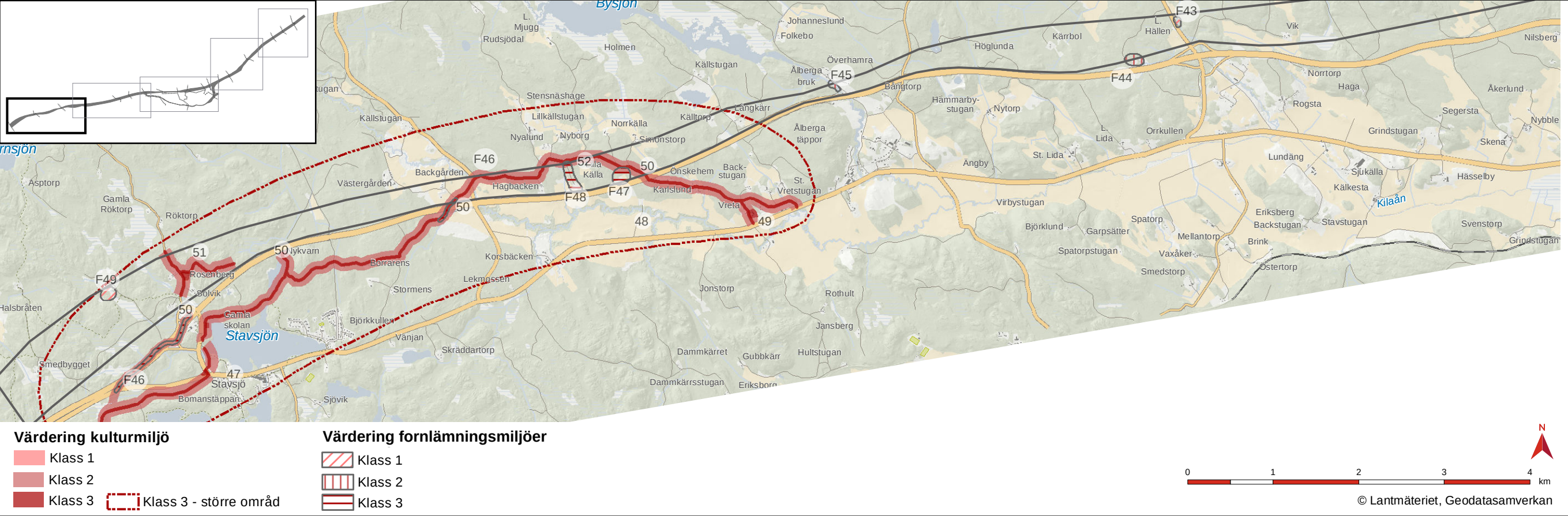
Karta 128 Värdering kulturmiljö och fornlämningsmiljöer

Karta 129 Värdering kulturmiljö och fornlämningsmiljöer

Karta 130 Värdering kulturmiljö och fornlämningsmiljöer

Karta 131 Värdering kulturmiljö och fornlämningsmiljöer

3.11 Naturmiljö

Översiktlig beskrivning av området

Naturen inom korridoren utgörs av ett sprickdalslandskap med måttliga höjdskillnader. Höjdpartierna utgörs främst av hållmarkstallskogar medan dalsänkorna utgörs av uppodlade åkermarker. Området är ett kulturlandskap med en mycket lång historia av mänsklig påverkan. Odlingslandskapet är i nuläget fragmenterat, vilket gör att nya barriärer och ytterligare uppdelning kan få negativa konsekvenser för landskapets naturvärden.

Med början vid Sillekrog i öster, utgörs landskapet inom korridoren omväxlande av jordbruks- och skogsmiljöer. Kalkpåverkat berg och jordmån finns främst kring Tystberga. Jordbrukslandskapet präglas av åkermark med mycket gles förekomst av betesmarker. Skogsområdena utgörs främst av barrskogar med gran och tall. Gran är det vanligaste trädslaget i lägre partier och tall dominerar i högre och bergiga delar. Hållmarker med gammal tallskog finns allmänt spritt området. Dessa skogsområden är oftast undantagna från modernt och rationellt skogsbruk, vilket annars starkt präglar övrig brukad skogsmark. Sumpskogsmiljöer är ovanliga, lövskog förekommer sällsynt. Sälg, björk och asp är vanligt förekommande i brynmiljöer, men i övrigt förekommer lövträd ganska sällsynt, som ett inslag i barrskogsmiljön. Ek växer spritt i området, med en dominans i det öppnare jordbrukslandskapet samt i brynmiljöer och sällsynt på hållmarker.

Tystberga-Lästringe utgör en värdeattrakt för odlingslandskap. Det är också Södermanlands mest omfattande habitatnätverk för gräsmarker inom Ostlänkens korridorer (Calluna & Ekologigruppen 2015). Landskapet domineras av jordbruksmark med stort inslag av naturliga gräsmarker som uppfyller kriterier för Natura 2000-naturtyperna ”Kalkgräsmark” (6210), ”Trädklädd betesmark” (9070) och ”Silikatgräsmark” (6270). Mindre partier med basiska berghällar förekommer också. I värdeattrakten förekommer stråk och några större öar med barrskog, insprängt i jordbrukslandskapet.

Skogstrakten kring Holmsjön, mellan Tystberga och Sjösa, domineras av barrskogar som är starkt påverkade av rationellt skogsbruk, med inslag av större hållmarker. I området finns en värdeattrakt för taiga som sammanfaller med habitatnätverk för tallskog och triviallövskog. Även ett värdefullt mosaiklandskap ingår i denna delsträcka. I området mellan Sjösa och Skavsta är landskapet relativt omväxlande, och varierar mellan jordbruks- och skogsmiljöer. I den norra delen, mellan Hagnesta och Sjösa, sträcker sig Sjösaåns dalgång som helt domineras av jordbruksmark. I de stora åkermarkerna ligger några mindre skogsklädda åkerholmar och gamla hagmarksrester på höjdpartier. Ett mindre vattendrag rinner också igenom dalgången. Väster om dalgången är landskapet betydligt mer småbrutet, med omväxlande jordbruk- och skogsmarker. En relativt stor del av skogsmarken utgörs av hållmarkstallskog med stråk av produktiv skog i sänkorna. Jordbruksmarken består till större delen av åkermark men inslag av naturliga betesmarker förekommer också. Kalkpåverkat berg och jordmån finns främst runt gården Myra, nordost om Nyköping men även upp mot Hagnesta.

Ådalarna Sjösaån och Nyköpingsån är två viktiga stråk som båda utgör

värdefulla mosaiklandskap (Calluna & Ekologigruppen, 2015). I höjd med Sjösa korsar korridoren en öppen dalgång med jordbruksmark, Sjösa – Hagnesta dalgång. I den västra delen vidtar Nyköpingsåns dalgång, som helt domineras av jordbruksmark. Området runt Nyköpingsån har stor koncentration med naturlig gräsmark. Strax utanför Nyköping förekommer grova gamla lövträd med håligheter i kombination med små dammar, vilket ger goda förutsättningar för exempelvis fladdermöss. Sträckan genom Nyköping domineras av bebyggelse och anlagda grönytor. Mellan Skavsta och Stavsjö utgörs naturen i korridoren huvudsakligen av produktionsartad tall- och granskog följt av åkermarker, hyggen, sumpskogar, myr- och betesmarker.

Området väster om Stavsjö hyser en koncentration av barrskogsmiljöer, särskilt tallskog. På upphöjda karga hållmarker återfinns på flera platser en förhållandevis orörd tallskog som innehåller gamla tallar, torrakor och lågor. Många tallar är ca 200 år gamla och flera rödlistade och fridlysta arter förkommer. Några av de här partierna uppfyller kvalitetskrav för Natura 2000-naturtypen ”Västlig taiga” (9010). De här relativt orörda skogsområdena ligger som små öar i det skogslandskap där konventionellt skogsbruk bedrivs. Produktionsskogarna har kortare skoglig kontinuitet med liten förekomst av död ved och gamla träd. Sumpskogar förekommer sparsamt och spritt i hela korridoren.

Nära orten Stavsjö i den västra delen av korridoren är landskapet mer kuperat än i öster. Här förekommer både öppna- och trädklädda myrar, varav flera är hydrologiskt opåverkade. Vretaån, som utgör Natura 2000-område och är ett betydelsefullt område för triviallöv och ädellövmiljöer, korsas av korridoren. Flera naturligt meandrande vattendrag rinner igenom korridoren och utmed vattendragens närmiljöer består naturtypen oftast av svåmlövskogar som i en gradient från vattendragen övergår till blandsumpskog. Bäver förekommer i flera vattendrag, och har där skapat naturliga översvåmningsområden.

Flera naturbetesmarker som uppfyller kvalitetskraven för Natura 2000-naturtypen ”Silikatgräsmarker” (6270) förekommer glest spridda utmed sträckan. Dessa har höga naturvärden, då en lång kontinuitet av bete har gett en näringsfattig jord där många allt mer ovanliga hävdgynnade växter, svampar och insekter trivs. I vissa partier växer också kalkgynnade växter vilket bidrar till att höja artrikedomen ytterligare. Flera fridlysta och rödlistade arter påträffades i betesmarkerna. Även på åkerholmar och solexponerade odlingsrösen, finns en hävdgynnad flora och ibland gamla grova lövträd. Detta skapar livsmiljöer för en lång rad arter som trängts undan i det moderna odlingslandskapet.

Viktiga hänsynsområden

Natura 2000 och naturreservat

Nordost om Nyköping passerar Svärtaåns Natura 2000-område. Svärtaån rinner från sjön Runnviken och mynnar i Sjösafjärden i Östersjön. Vattendraget meandrar genom ett mestadels öppet odlingslandskap. Vid högvatten svåmmas delar av vattendraget över och skapar viktiga födosöks- och häckningslokaler för fåglar. Vattendraget innehåller också en intressant fisk- och musselfauna där den mycket sällsynta och rödlistade tjockskaliga målarmusslan är funnen. Korridoren korsar Svärtaån i ett låglänt område med åkermark på ömse sidor om ån. Vattendraget är vid korsningspunkten 5-10 meter brett, lugnflytande och kantas av bladvass. Ingående naturtyp i Natura 2000-området är ”Naturliga större vattendrag

av fennoskandisk typ” (3210). Ingående arter enligt habitatdirektivet är tjockskalig målarmussla och utter.

Öster om Stavsjö korsas Natura 2000-området Kilaån-Vretaån. En del av området är även skyddat som Vretaåns naturreservat. Natura 2000-området är utpekade utifrån de limniska naturtyperna ”Naturliga större vattendrag av fennoskandisk typ” (3210), ”Vattendrag med flytbladsvegetation eller akvatiska mossor” (3260), ”Västlig taiga” (9010), ”Trädklädd betesmark” (9070) och ”Lövsumpskog” (9080). Ingående arter, enligt habitatdirektivet, är tjockskalig målarmussla, flodpärlmussla, stensimpa, nissöga, utter, samt grön sköldmossa. I övrigt finns även fiskarterna abborre, mört, lake, gädda, gärs, öring, flodnejonöga och bäcknejonöga. Flodnejonöga tas upp i Art- och habitatdirektivets bilaga V. Området utgörs delvis av en välutvecklad ravin som är bitvis djupt nedskuren. Naturen längs ån växlar från frodiga ravingranskogar med omkullblåsta träd, förbi passager med öppen och betad hagmark till partier i de nedre delarna som domineras av lövträd och blandskog med sumpskogskaraktär. Vattendraget är oreglerat och opåverkat av rensning, vilket är ovanligt i denna del av landet. Vattenkvaliteten är hög och ån är dessutom relativt lite påverkad av nutida föroreningar och förurning.

Vattenområden

Utöver de ovan nämnda vattendragen som utgör Natura 2000-områden (Svärtaån och Kilaån-Vretaån) passerar flera andra vattendrag med höga naturvärden. Norr om Nyköping passerar Nyköpingsån som utgör riksintresse för naturvård. Ån klassas som ett särskilt skyddsvärt område med hänsyn till förekomst av arter och stammar av fisk. Här finns förutom de vanliga fiskarterna också lax, havsöring, färna, vimma och nissöga. Här förkommer även den rödlistade tjockskaliga målarmusslan (Unio crassus). I området runt Nyköpingsån finns dessutom en stor koncentration av ytor med naturlig gräsmark.

Vid Ålberga bruk passerar Ålbergaån som ingår i Kilaåns riksintresse för naturvård. De främsta värdena i Ålbergaån utgörs av naturliga och opåverkade forssträckor.

Inom korridoren finns flera sjöar. Med början i öster finns Holmsjön, som är en näringsfattig sjö, omgiven av barrskog och hyggen samt ett fattigkärr som tidigare var en vik av sjön. Vid sjön finns branta berghällar omväxlande med flackare terräng. Uttersjön, några kilometer väster om Holmsjön, ligger i nära anslutning till E4 och är en grund, naturligt näringsrik sjö. Den lokala flugfiskeklubben har planterat ut ädelfisk i sjön.

Strandskyddade områden

Strandskydd enligt 7 kap 13 § miljöbalken gäller vid sjöar och vattendrag inom 100 meter från strandlinjen. Syftet med strandskyddet är att säkerställa allmänhetens tillgång till strandområden samt att skydda växt- och djurlivet. Inom korridoren finns inga områden med så kallat utvidgat strandskydd (300 meter). Intrång i strandskyddsområden hanteras inom ramen för järnvägsplanen men kräver att föreskrivna skäl finns.

Biotopskyddade områden

Småbiotoper med generellt biotopskydd finns spridda i jordbrukslandskapet. Exempel på skyddade småbiotoper i jordbrukslandskap är stenmurar, åkerholmar, odlingsrösen, alléer och småvatten. Samtliga biotopskyddade områden är skyddade enligt

7 kap 11 § miljöbalken. Intrång i skyddade biotoper hanteras inom ramen för järnvägsplanen men kräver att föreskrivna skäl finns. Höga koncentrationer av biotopskyddsobjekt finns i allmänhet i områden med äldre odlingslandskap, som i tillägg ofta hyser höga natur- och kulturvärden. Inom korridoren finns sådana områden i bland annat Tystberga-Lästringe, Sjösaån och Nyköpingsåns dalgångar samt i området öster om passagen över Vretaån.

Skyddade arter

Växt- och djurarter upptagna i artskyddsförordningen (2007:845) kräver särskild hänsyn, och i vissa fall dispensprövning. Inom korridoren förekommer ett stort antal skyddade arter, för flera av dessa genomförs riktade inventeringar. I det fortsatta arbetet med framtagande och optimering av spårlinjer kommer största möjliga hänsyn att tas till särskilt ovanliga och känsliga arter. Bland dessa kan nämnas kungsörn, havsörn, större vattensalamander och hasselsnok.

Ekologiska samband

Det viktigaste området för de ekologiska sambanden är Tystberga, beläget i den östra delen av korridoren. Området Tystberga-Lästringe utgör en värdetrakt för odlingslandskap och är också Södermanlands mest omfattande habitatnätverk för gräsmarker inom Ostlänkens korridorer. I värdetrakten förekommer stråk och några större områden med barrskog, insprängt i jordbrukslandskapet. I området finns en värdetrakt för taiga som sammanfaller med habitatnätverk för tallskog och triviallövskog samt ett värdefullt mosaiklandskap.

Ådalarna Sjösaån och Nyköpingsån är två viktiga stråk som båda utgör värdefulla mosaiklandskap, och som pekats ut i rapporten om ekologiska samband (Calluna & Ekologigruppen, 2015).

När det gäller vilt rörelser och viltstråk i området är dessa till stor del styrda av den befintliga motorvägen (väg E4), som till vissa delar utgör en ogenomtränglig barriär för hjortdjur, större rovdjur och vildsvin. I den östra delen av korridoren, mellan Sillekrog och Tystberga finns dock passager för vilt förbi väg E4, vilket gör att en stor del av viltflödet styrs dit. Från Tystberga in mot Nyköping och vidare västerut är passagemöjligheterna nästintill obefintliga och barriäreffekten stor. Väster om Nyköping ökar vilt rörelserna igen och viltfödet är stort längs hela sträckan fram till Stavsjö.

Fåglar och bullerpåverkan

Värdefulla fågelområden som är känsliga för buller är bland annat spelplatser för nattskärra, tjäder och orre. Rovfåglar som kungs- och havsörn är känsliga för mänsklig störning, främst människor som rör sig i närheten av boplatserna. Örnar kan häcka nära motorvägar, vilket indikerar att de har viss tolerans mot buller. Den fördjupade inventeringen av fåglar genomförs under 2016 (och i viss mån 2017) vilket innebär att förekomsten av bullerkänsliga fågellokaler inte är färdigutredd. De preliminära resultaten pekar mot att både kungs- och havsörn häckar inom, eller i nära anslutning till korridoren. En spelplats för tjäder finns öster om Stavsjö, precis utanför korridorens östra del. Nattskärra förekommer i korridoren, under inventering noterades nattskärra på sju av sjutton undersökta lokaler. På två av lokalerna, Stigtomtalmalen och områdena runt Larslunds grustäkt, är nattskärran årlig och häckar regelbundet. Åtminstone tre troliga häckningar konstateras i det området.

Båda lokalerna ligger strax utanför järnvägskorridoren.

Övriga värdefulla områden

I samband med den naturvärdesinventering som genomfördes under 2015 identifierades ett stort antal naturvärdesobjekt inom korridoren. Dessa objekt sammanfaller till stor del med ytor som sedan tidigare är utpekade i form av till exempel nyckelbiotoper, naturvärden eller värdefulla äng- och betesmarker. Naturvärdesobjekten beskrivs mer utförligt i avsnittet ”Bedömning och värdering utifrån teknikområdet”.

Bedömning och värdering utifrån teknikområdet

Bakgrund

En ny järnväg genom landskapet innebär att naturmiljöer samt djur- och växtarter påverkas direkt och indirekt. Direkt sker påverkan genom att naturmiljöer exploateras och arter därigenom förlorar sina livsmiljöer. Även påverkan på grundvattennivåerna av till exempel tunnlar kan leda till motsvarande konsekvenser. Järnvägen orsakar bullerstörningar som kan påverka arter i omgivningen. Djur kan skadas eller dödas vid påkörning eller till exempel när fåglar krockar med luftledningar. Indirekt innebär den nya järnvägen barriäreffekter i landskapet och att de ekologiska sambanden påverkas. Biotoper kan bli uppsplittrade och åtskildas, vilket resulterar i att djur- och växtpopulationer isoleras. Vilt och andra djur kan inte röra sig på samma sätt som tidigare med risk för att årstidsvisa vandringar eller flyttningar kan försvåras, vilket på sikt kan påverka fortlevnaden hos vissa populationer.

Klassning av naturvärden

För att ge underlag för linjeoptimering och för behov av anpassningar och skyddsåtgärder har områden med naturvärden inom korridoren delats in i tre klasser. Naturvärdesklassningen baseras på tidigare utredningar och känd kunskap samt på vad som framkommit vid naturvärdesinventering och utredningar om barriäreffekter som genomförts i detta skede.

I denna fördjupade landskapsanalys har högsta värde benämnts klass 3. Denna gradering är således den motsatta mot klassningen naturvärdesobjekt enligt standarden för naturvärdesinventering, vilket är viktigt att hålla i minnet.

Klass 3: Områden med högsta naturvärde enligt naturvärdesinventeringen, områden med högt naturvärde enligt naturvärdesinventeringen vars känslighet för påverkan bedöms som irreparabel, naturreservat, Natura 2000-områden, områden med flera höga värden som tillsammans ger området det högsta naturvärdet. Klass 3 kan också vara områden med mycket stor betydelse för de ekologiska sambanden i landskapet.

Klass 2: Områden med högt naturvärde enligt naturvärdesinventeringen, områden med påtagligt naturvärde enligt naturvärdesinventeringen vars känslighet för påverkan bedöms som irreparabel, nyckelbiotoper, av länsstyrelsen eller skogsstyrelsen biotopskyddade områden, områden med flera olika värden som tillsammans ger området ett högt naturvärde. Klass 2 kan också vara områden med stor betydelse för de ekologiska sambanden i landskapet.

Klass 1: Områden med påtagligt naturvärde enligt naturvärdesinventeringen, naturvärdesobjekt i nyckelbiotopsinventeringen, områden med ansamling av biotopskyddade objekt samt områden med flera olika värden som tillsammans ger området ett påtagligt naturvärde. Klass 1 kan också vara områden med påtaglig betydelse för de ekologiska sambanden i landskapet.

Det ingår också en bedömning av respektive områdes känslighet. Känslighetsbedömningen bygger på hur svårt det är att åstadkomma skydd- och kompensationsåtgärder för att återställa de naturvärden som kan försvinna i ett område. I de fall den påverkan som kan uppkomma på naturvärdena bedömts som irreparabel har objektet höjts upp en klassnivå. Klassningen kan komma att förändras när det kommer nya kunskaper. Värdering för naturmiljö enligt kriterierna ovan finns redovisade på kartan i figur x. Som framgår av kartan finns utpekade värdeområden för naturmiljön spridda längs hela korridorens sträckning.

OBJEKTID	OBJEKTNAMN
NH3-10114	Enbuskhage söder om Lilla Långbro
NH3-10176	Betesmark och järnåldersgravfält väster om Tullen
NH3-10158	Naturbetesmark nordväst om Sättra
NH3-10177	Betesmark söder om Sättra
NH3-10151	Artrik naturbetesmark sydväst om Sättra
NH3-10109	Tallbevuxen betesmark väst om Sättra
NH3-10200	Skogsbete väst om Sättra
NH3-10117	Trädbärande hage öster om Gillinge
NH3-10118	Öppen hage öster om Gillinge
NH3-10128	Trädbärande hage vid Gillinge
NH3-10279	Hagmark nordnordost om Myra
NH3-10122	Trädbärande betesmark öster om Myra
NH3-10152	Trädbärande hage vid Lustigkulla
NH3-10042	Trädbärande hage 240 m sydsydost om Bönsta
NH3-10043	Gårdsmiljö Bönsta
NH3-10085	Blandskog 370 m sydväst om Dammgruvan

Tabell 132 Naturvärdesobjekt med naturvärdesklass 1 (klass 1 innebär ”högsta naturvärde” i naturvärdesinventeringen). Samtliga bedöms som ”Irreparabla”.

OBJEKTID	OBJEKTNAMN
NH3-10124	Askar öster om vårdcentral
NH3-10134	Trädbärande hage öster om Gillinge
NH3-10144	Åkerholme med kalkgräsmark väster om Nya Utterö
NH3-10187	Öppen naturbetesmark väster om Aspbacken
NH3-10192	Björkhage vid Berga
NH3-10197	Kraftledningsgata med artrik flora öster om Sättra
NH3-10204	Betespåverkad tallskog vid järnvägen söder om Sättra
NH3-10232	Gräsmark vid Hagnesta
NH3-10287	Betad skog väster om Rogsta
NH3-10196	Lövrikt bryn och blandskog norr om Hagalund
NH3-10001	Hällmarkstallskog 810 meter nordost om Smedbygget
NH3-10009	Öppen och trädbevuxen myr 530 m väster om Solvik
NH3-10010	Skogsbevuxen myr 180 m nordväst om Solvik
NH3-10017	Brynmiljö 610 m öster om Backgården
NH3-10020	Grov ask 380 m öster om Hagbacken
NH3-10025	Grov tall 740 m sydväst om Lilla Hällen
NH3-10026	Död grov tall 660 m sydväst om Lilla Hällen
NH3-10028	Lövsumpskog vid Lilla Hällen
NH3-10054	Gles hällmarkskog 1460 m nordost om Vik
NH3-10059	Öppen hage 160 m söder om Backgården
NH3-10066	Skogsbevuxen myr 570 m nordost om Smedbygget
NH3-10073	Lövsumpskog 510 m sydost om Lilla Hällen
NH3-10076	Sumpskog 500 m sydväst om Hälla
NH3-10095	Hällmarktallskog 410 m nordväst om Vik
NH3-10097	Barrblandskog 500 m nordost om Smedbygget

Tabell 133 Naturvärdesobjekt med naturvärdesklass 2 (klass 2 innebär ”högt naturvärde” i naturvärdesinventeringen) och bedöms som ”Irreparabla”.

Klass 3-områden inom utredningskorridoren

Objekten som redovisas i Tabell 132 nedan (från öster till väster) har tilldelats klass 1 (högsta naturvärde) vid naturvärdesinventeringen. Objekt ID hänvisar till naturvärdesinventeringen som genomfördes 2015 (Haglund m fl, 2015). Samtliga objekt som i naturvärdesinventeringen tilldelades naturvärdesklass 1 (högsta naturvärde), har vid känslighetsbedömningen klassats som ”irreparabla”.

I tillägg till objekten som fått naturvärdesklass 1 vid naturvärdesinventeringen finns 25 stycken naturvärdesobjekt som tilldelats naturvärdesklass 2 (högt naturvärde) och den högsta känslighetsklassen (irreparabel). Dessa redovisas i Tabell 133 på sida 131.

Tabell 133 Naturvärdesobjekt med naturvärdesklass 2 (högt naturvärde) och känslighet ”Irreparabel”.

Förutom naturvärdesobjekten ovan finns ytterligare klass 3-områden inom utredningskorridoren:

- Natura 2000-området Svärtaån
- Natura 2000-området Kilaån-Vretaån
- Vretaåns naturreservat
- Värdetrakt för odlingslandskap vid Tystberga-Lästringe. Området är också Södermanlands mest omfattande habitatnätverk för gräsmarker inom Ostlänkens korridorer.
- Skogstrakten kring Holmsjön, mellan Tystberga och Sjösa, utgör värdetrakt för taiga som sammanfaller med habitatnätverk för tallskog och triviallövskog.
- Ådalarna Sjösaån och Nyköpingsån är två viktiga stråk som båda har fallit ut i analyserna som värdefulla mosaiklandskap (Calluna & Ekologigruppen, 2015).
- Området väster om Stavsjö hyser en koncentration av barrskogsmiljöer, särskilt tallskog. På upphöjda karga hällmarker återfinns på flera platser en förhållandevis orörd tallskog som innehåller gamla tallar, torrakor och lågor.

Klass 2-områden inom utredningskorridoren

Dessa områden omfattar samtliga objekt som tilldelats klass 2 (högt naturvärde) vid naturvärdesinventeringen, men där känslighetsklassen är lägre än ”irreparabel”. Dessa objekt är relativt många (50 stycken),

och finns beskrivna i objektskatalog och GIS-skikt som redovisar resultaten från naturvärdesinventeringen (Haglund m fl, 2015). I tillägg innefattas naturvärdesobjekt med påtagligt naturvärde vars känslighet för påverkan bedöms som ”irreparabel” och nyckelbiotoper.

Klass 1-områden inom utredningskorridoren

Dessa områden omfattar samtliga objekt som tilldelats klass 3 (påtagligt naturvärde) vid naturvärdesinventeringen och områden som bedömts som ”naturvärde” av Skogsstyrelsen.

Underlag för analysen

Asking J., Helldin J-O., Wahlman H., Kjellander P. & Seiler A. 2006. Ostlänken: Biologisk infrastruktur och vilt – Biologisk mångfald och viltförvaltning i ett landskapsperspektiv. Calluna AB och Grimsö forskningsstation, Linköping/Riddarhyttan.

Asking J., Bergsten, A. & Bovin, M. 2015. PM Barriäreffekter och vilt, Södertälje-Trosa. 2015-06-24. Calluna/Ekologigruppen AB.

Haglund A., Ignell H. & Björklind R. 2015. Ostlänken, delsträcka Nyköping. Rapport Naturvärdesinventering. Calluna AB/Ekologigruppen AB.

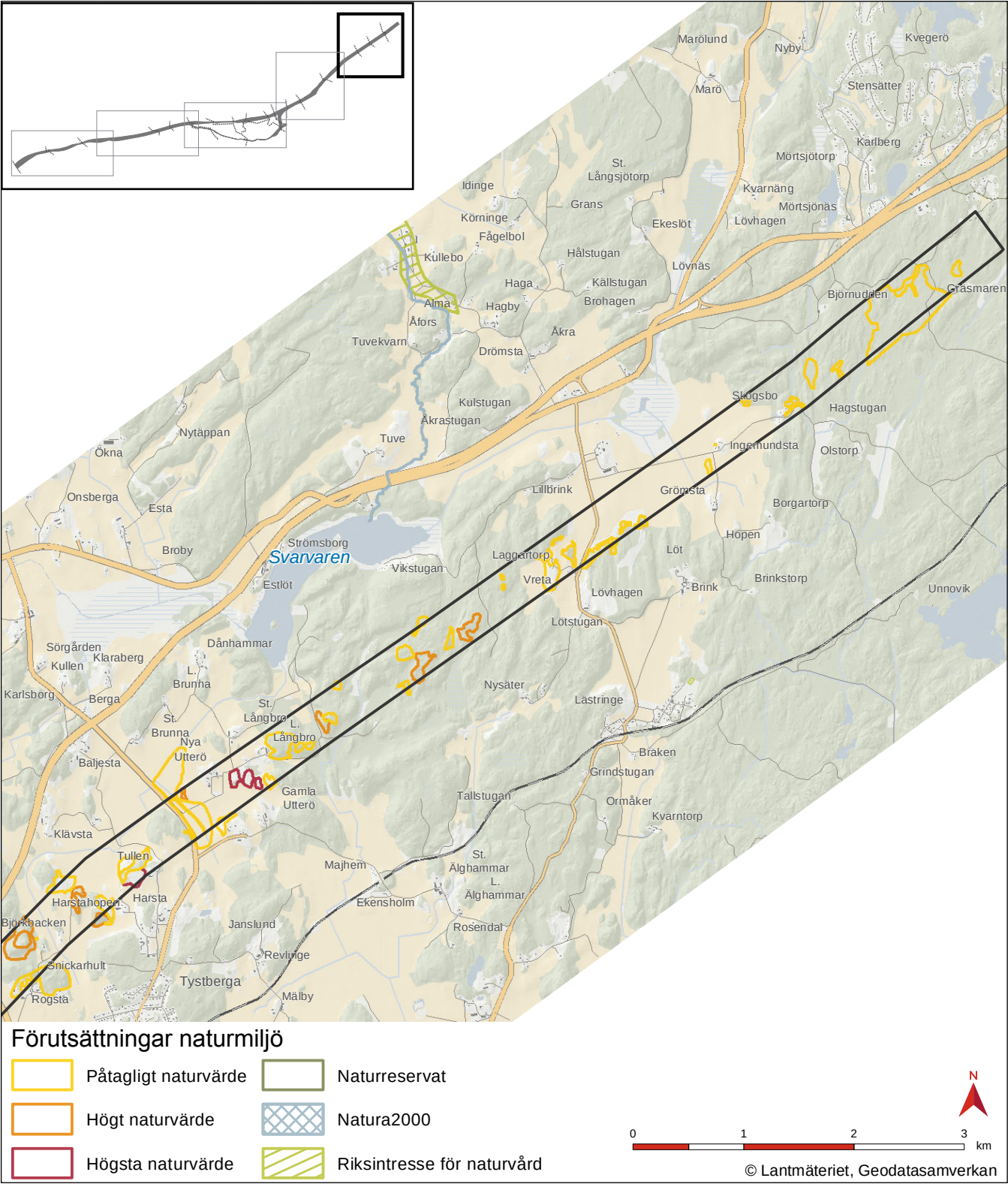
Calluna/Ekologigruppen. 2016. GIS-skikt tillhörande ”Rapport naturvärdesinventering Ostlänken, delsträcka Nyköping”.

Naturvårdsverket. 2016. GIS-skikt nedladdade från ”Skyddad natur” <http://skyddadnatur.naturvardsverket.se/>

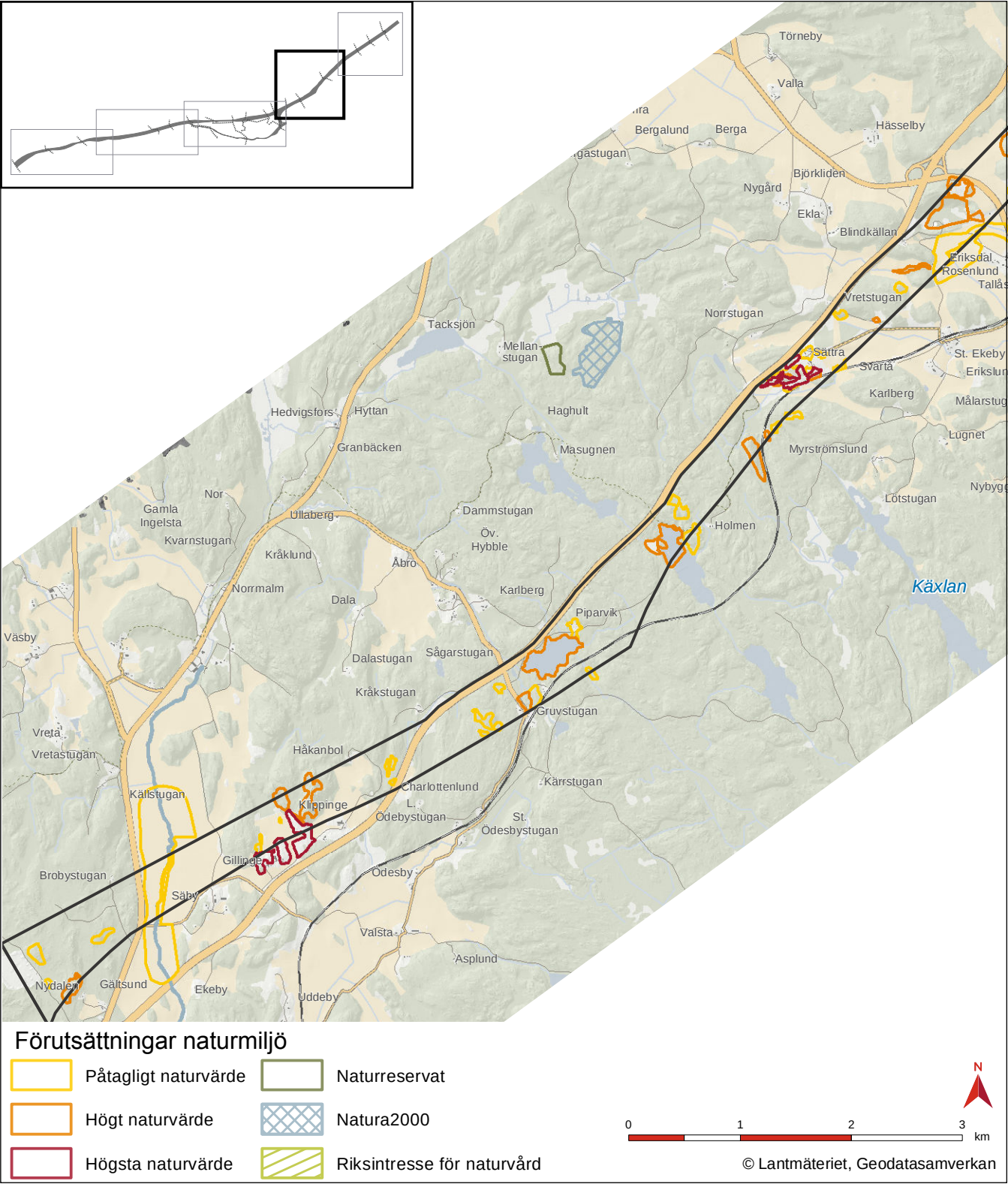
Skogsstyrelsen. 2016. Digitalt planeringsunderlag nedladdat från ”Skogsdataportalen” <http://skogsdataportalen.skogsstyrelsen.se/Skogsdataportalen/>

GIS-skikt (tillhörande naturvärdes-, vatten och artinventeringar)

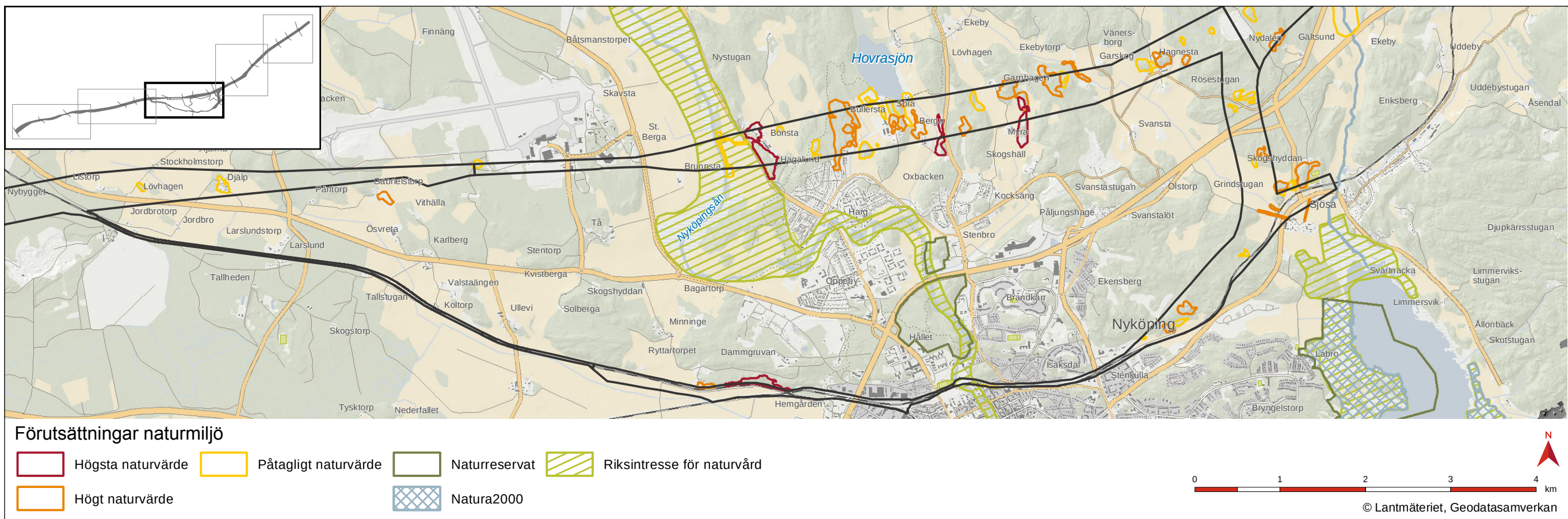
- OLP3-04-852-No3-0001 Naturvärdesobjekt, med naturvärdesklass.
- OLP3-04-852-No3-0003 Artskyddsförordningsarter, anger förekomst av arter som är skyddade enligt artskyddsförordningen.
- OLP3-04-852-No3-0006 Generella biotopskydd, områden där dispens eller tillstånd enligt miljöbalken kan behövas.
- Vattendrag_NVKLASS_linje_160516.shp
- Vattendrag_NVKLASS_Sjo|ê_160516.shp
- Groddjur_OLP3_2016.shp

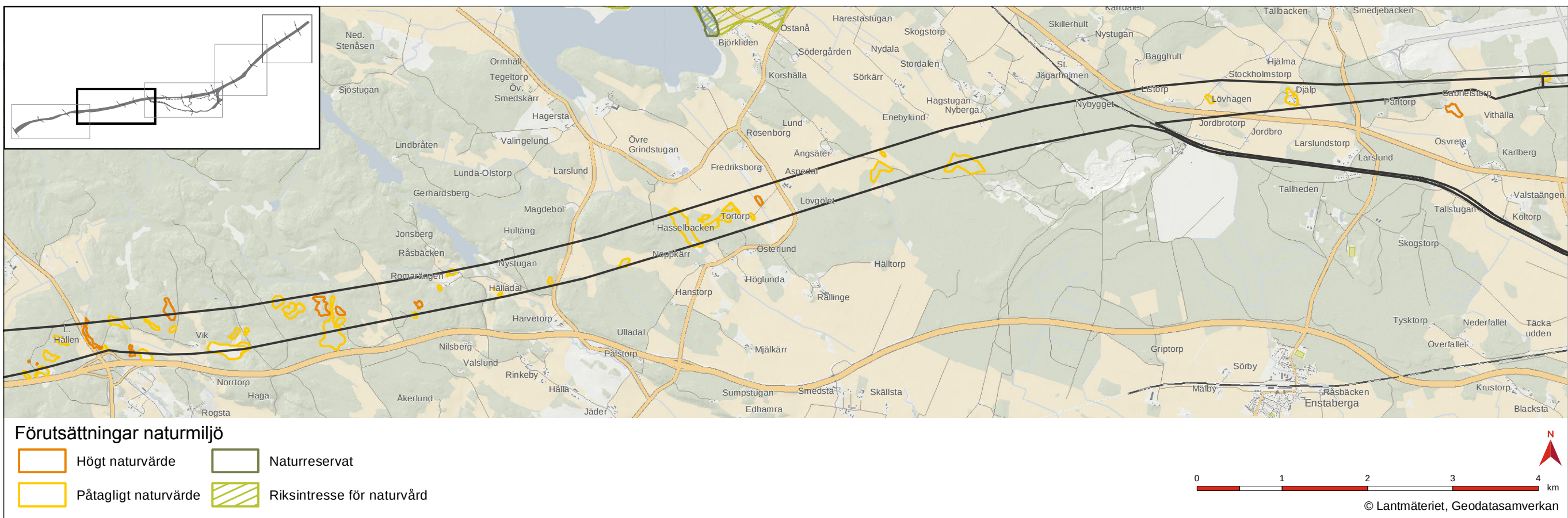
Karta 134 Förutsättningar naturmiljö

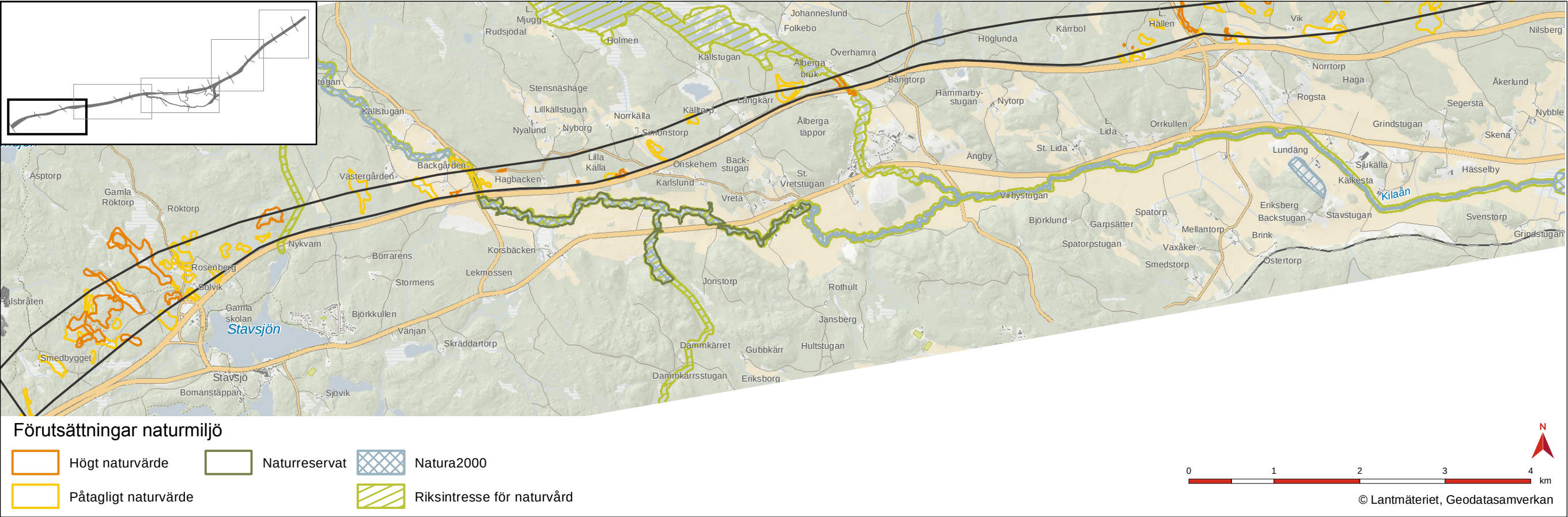
Karta 135 Förutsättningar naturmiljö

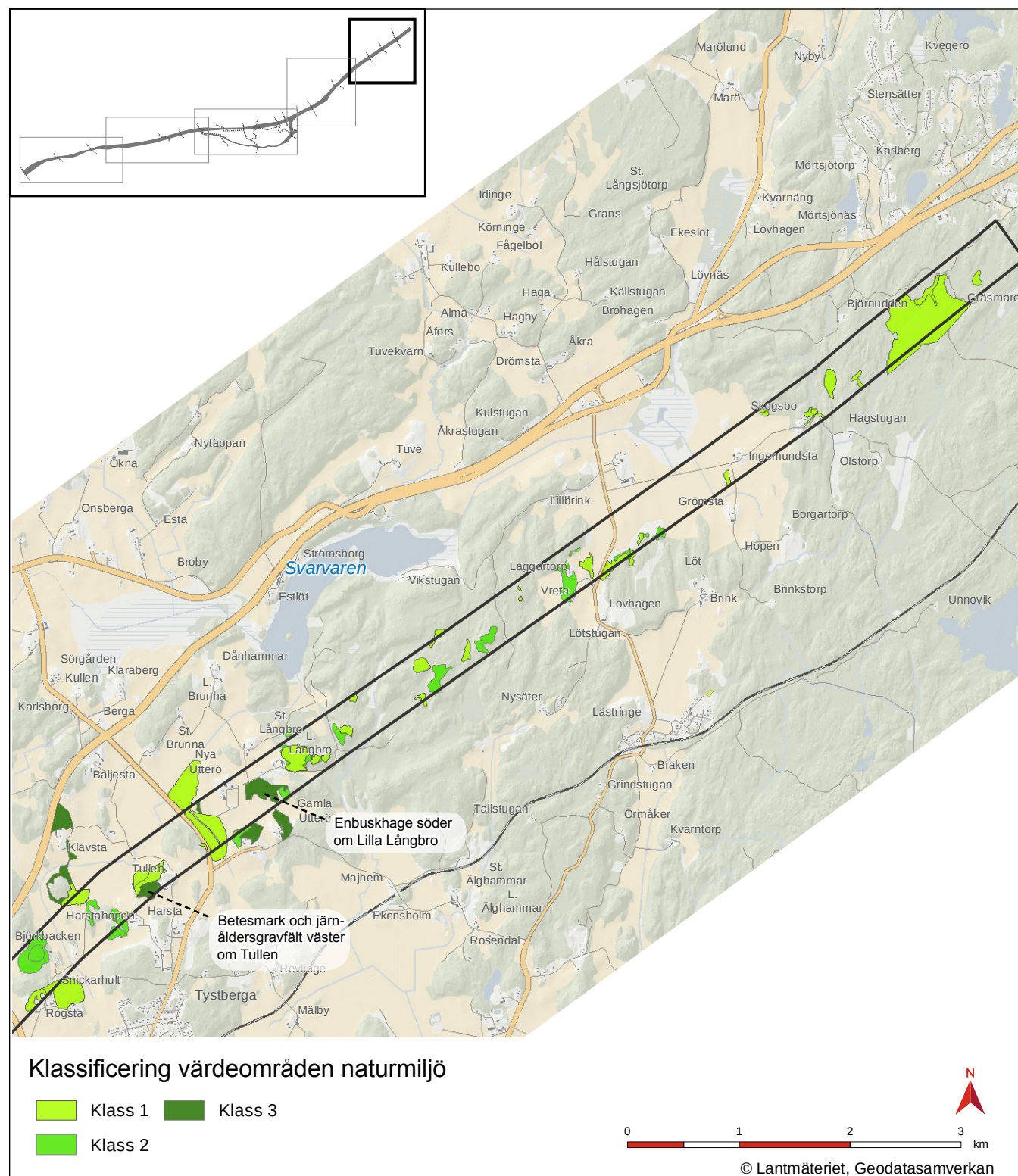
Karta 136 Förutsättningar naturmiljö

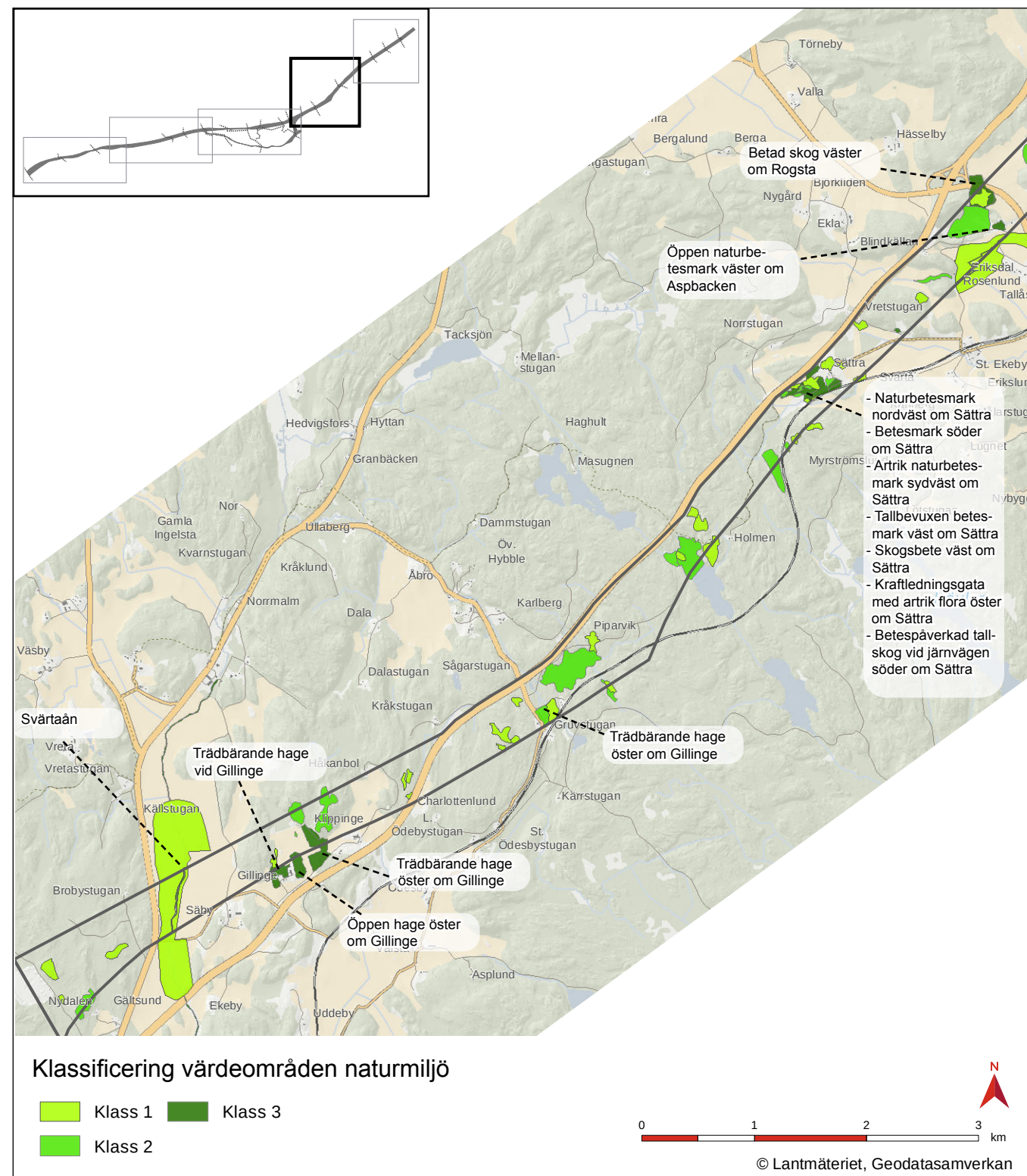
Karta 137 Förutsättningar naturmiljö

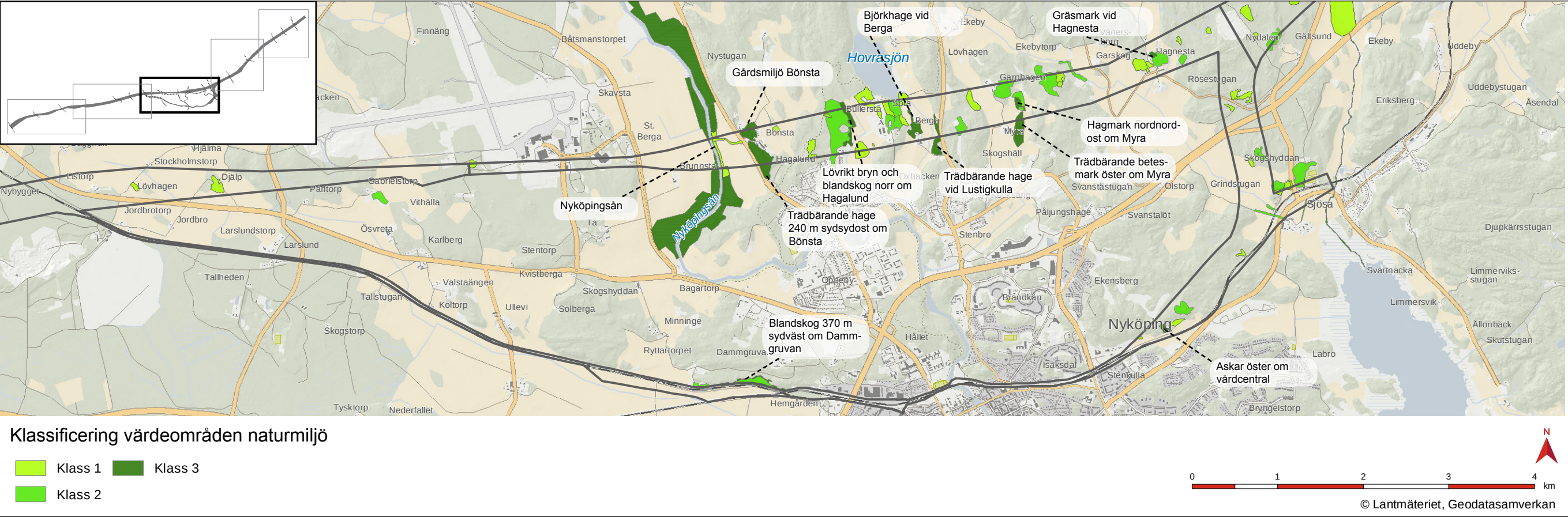
Karta 138 Förutsättningar naturmiljö

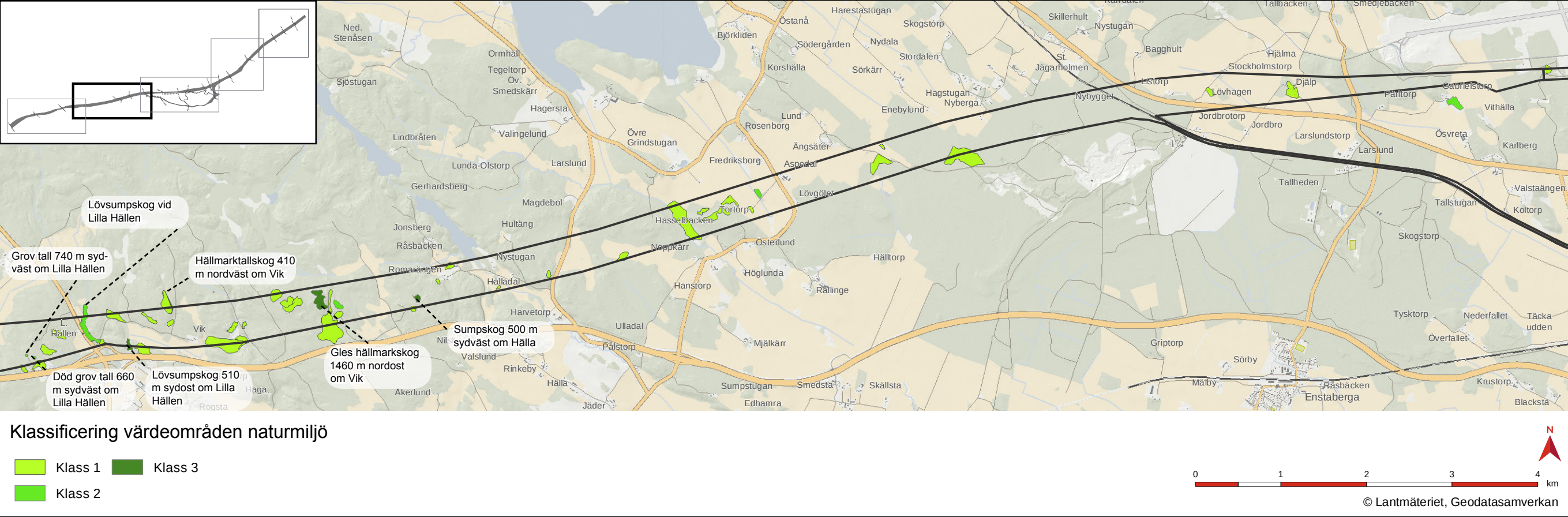
Karta 139 Klassificering naturmiljö

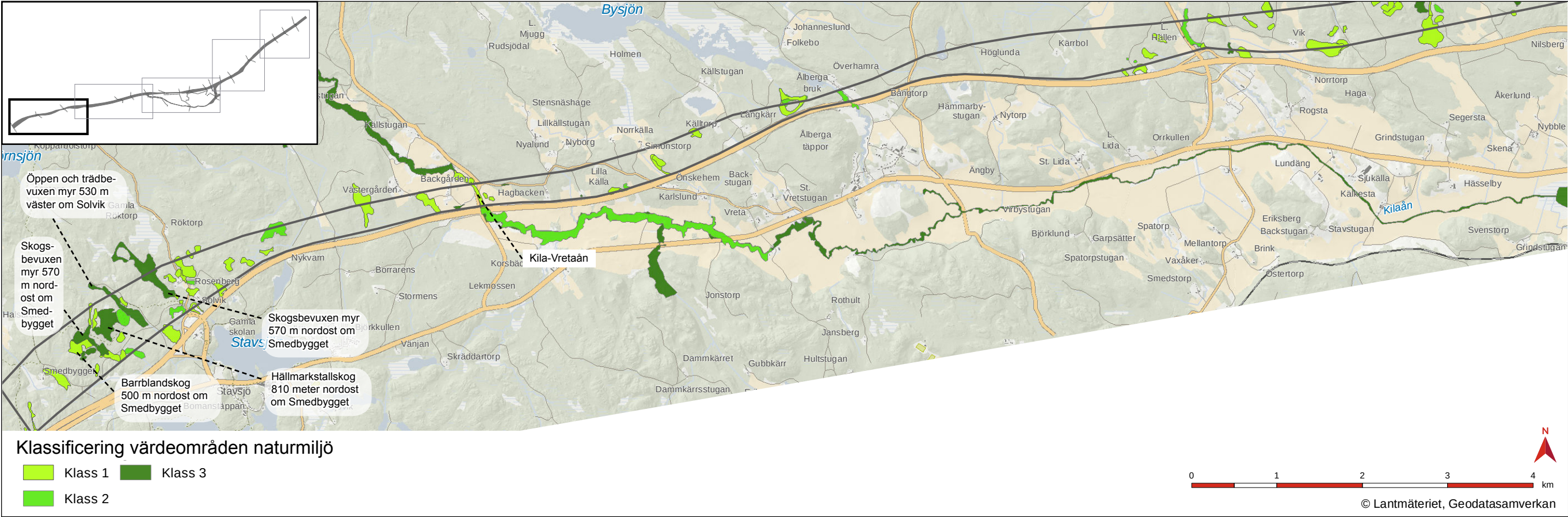
Karta 140 Klassificering naturmiljö

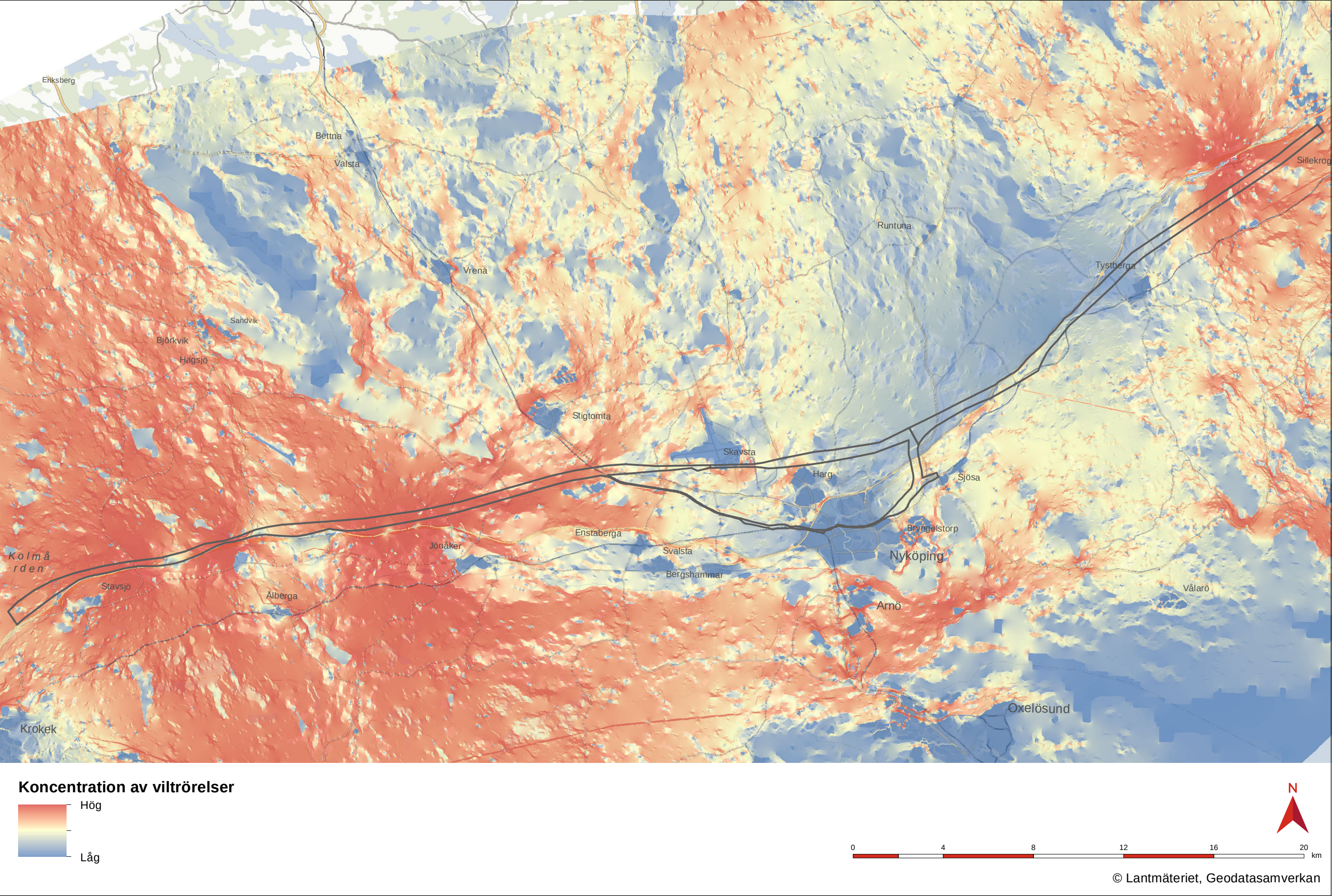
Karta 141 Klassificering naturmiljö

Karta 142 Klassificering naturmiljö

Karta 143 Klassificering naturmiljö

Karta 144 Vilt rörelser